

ROMÁN ANDRÁS MŰEMLÉKVÉDELMI
NYÁRI EGYETEM
ELŐADÁSAI

ICOMOS HÍRADÓ
KÜLÖNSZÁM

37. EGERI MŰEMLÉKVÉDELMI NYÁRI
EGYETEM

KI TÖRŐDIK ÉS HOGYAN A MŰEMLÉKEKKEL?

*Társadalmi feladatmegosztás a
műemlékvédelemben*

2007. JÚNIUS 28 - JÚLIUS 4.
NOSZVAJ

ROMÁN ANDRÁS
SUMMER UNIVERSITY
ON MONUMENT PROTECTION
(37th EGER SUMMER UNIVERSITY ON
MONUMENT PROTECTION)

WHO CARES ABOUT IT?

*Responsibilities of different actors in the
field of monument protection*

JUNE 28 – JULY 4, 2007
NOSZVAJ

TÁMOGATÓK- SPONSORS

nka
Nemzeti Kulturális Alap

NEMZETI KULTURÁLIS ALAP
NATIONAL CULTURAL FUND OF HUNGARY

EGER MEGYEI JOGÚ VÁROS
POLGÁRMESTERI HIVATALA
TOWN HALL OF EGER WITH COUNTY
RANK

DYNAMIC PARTNER LTD., EGER

Kedves Olvasó!

Mint tudják, a szervezők és az együttműködő partnerek döntése értelmében 2007-ben már Román András Műemlékvédelmi Nyári Egyetem, Eger elnevezéssel zajlott a nagy múltú rendezvény. A részletekről híradónk 2007. augusztusi számában olvashattak.

Akik követték a nyári egyetem történetét, azok bizonyára emlékeznek, hogy 2001-ig minden évben elkészült a nyári egyetem előadásait tartalmazó kötet. Sajnos ez a folyamat akkor, rajtunk kívül álló okokból megszakadt. Azóta nem készült hangfelvétel az előadásokról. Így tehát amikor a hallgatók az előadások megjelentetését kérték, csak azt ígérhettem, hogy a megtisztelő kérésnek megfelelően megpróbálok „valamit” tenni. Ennek a „valaminek” az eredménye ez a különszám, amely az elhangzott előadások kilencvenöt százalékának, a hallgatói kiselőadások felének összefoglalóján kívül, az önkéntes hallgatói team-munka, az egynapos tanulmányút programjának leírását, valamint a záró esten elhangzott Toldi parafrázist is tartalmazza (idő hiányában sajnos az idegen nyelven elhangzott előadások fordítása nélkül).

Köszönöm mindenkinek az önként vállalt plusz munkát!

Kovács Erzsébet

Ágostházi László

Memlékvédelem – Műemlékgondozás – Műemlékhelyreállítás

A 2007. évi Műemlékvédelmi Nyári Egyetem szervezőinek – a TIT Bugát Pál Egyesületnek és az ICOMOS Magyar Nemzeti Bizottságának - illetékeseitől „készen kaptam” előadásom címét, ám ugyanakkor szabad kezet is adtak a tekintetben, hogy a címben meghatározott szakmai fogalmakat milyen tartalommal töltöm fel.

Az idei nyári egyetem deklaráltan „az egyes emlékek védelmével kapcsolatos elméleti és gyakorlati kérdéseket” kívánta vizsgálódás tárgyává tenni. A megadott három fogalomba lényegében a műemlékvédelem teljes

spektrumát bele kell érteni – mindezt tárgyalni nyilvánvalóan képtelenség. Így tehát azt gondoltam, hogy egy kicsit „visszajáról” fogom fel a témákat s megpróbálok inkább a fogalmak mögött fellelhető, de általában kevésbé tárgyalt elemeket sorra venni.

Műemlékvédelem

Magyarországon e fogalomnak immár sok évtizedes, elfogadottan értelmezett tartalmú múltja van. Társadalmunk e témára érzékeny része, s a szakemberek egyaránt úgy gondolják, hogy a speciális szempontok alapján műemlékké nyilvánított épületeket - építményeket, illetve azok maradványait - különleges „bánásmód” illeti meg. E „bánásmód” keretében igyekezni kell az értéket képviselő adottságokat megőrizni. Ez a megőrzés összetett folyamat, amelyben a műemlékes szakembereknek, restaurátoroknak, az illetékes hatóságoknak, az építőknak, de az épület „használóinak” – végül is jóformán a társadalom egészének – különleges szerepe van. A műemlékvédelem tehát elsősorban nemzeti ügy, de ezen keresztül kontinentális, sőt globális jelentősége is van.

A globalitásnak kiemelkedő szerepe van abban, hogy a műemlékvédelem fogalma – mely tartalmában a XIX. szd. utolsó évtizedéig tekint vissza Magyarországon – az elmúlt mintegy 15-20 év során sok új vonással gazdagodott. Egyre-másra találkozunk az „örökségvédelem”, az „épített örökség védelme” szóhasználatával, mely a nyugat európai országokban jóformán napi fogalomként fordul elő. Az elmúlt évek során számtalan más új fogalommal is meg kellett barátkoznunk, gondoljunk csak az „integrált védelem”-re. Mindezzel kapcsolatban felmerülhet az a gondolat is, hogy akkor melyik mit takar, vagy akár az is, hogy az egyik talán elavult, a másik meg „korszerű”? Ha mindez így van, akkor melyiknek van igaza?

Nos, én úgy gondolom, hogy mindkét álláspontnak igazsága van, de nem szabad a kettőt összekeverni. Mást takar a korábban meghonosodott „műemlékvédelem” elnevezés, s ismét mást az utóbbi időben közhasznúvá vált örökségvédelem, illetve az építettörökség védelme” szóhasználat. Azt hiszem, hogy ez az alkalom nem arra való, hogy a fogalmak részletes magyarázatára, tisztázására tegyünk kísérletet, de a jelenlevők sem tájékozatlanok műemlékvédelmi kérdésekben. Így pusztán utalni szeretnék arra, hogy a „műemlékvédelem” a védett épített alkotások létezésével és fenntartásával összefüggő folyamatokra vonatkozik, az „épített örökség” védelmének gondoljai körébe valamennyi épített

alkotás beletartozik, míg az „örökségvédelem” ennél tágabb kört érint, hisz nem csak az ingatlan emberi alkotások sorsával foglalkozik. Azt hiszem, hogy súlyos megfontolatlanág és hiba ezeket egymással összekeverni.

Memlékgondozás

Ez a fogalom is egy egész folyamatot jelöl, amely a védett épített alkotások fenntartását, jó karban tartását célozza. Ideális esetben - függetlenül az emlék jelentőségétől, korától, eszmei értékétől, kulturális jelentőségétől - itt is érvényesülnek azok a lépések, amelyek a hiteles, szakszerű és időtálló helyreállításokat mindig jellemzik. Van tehát az épület megismerését segítő kutatás, megvalósul maga az ideális állapotba való hozás mind eszmei, mind fizikai tekintetben, majd mindezt követi az állapot fenntartása, a „figyelek rá” helyzet tartós biztosítása.

A német nyelvben ismernek egy figyelemre méltó szót: „Baukultur”. Sokrétű, átfogó jelentése van. Nyelvünkön - holisztikus megközelítéssel - talán úgy mondhatnánk, hogy figyelemmel van mindarra, ami része -szereplője a társadalom által létrehozott környezetnek. Így tehát törődik e sokoldalú folyamatok műszaki, kulturális, gazdasági tényezőinek minőségével s mindezeket keresztül érzékelteti azt, ahogyan a társadalom - egyedeiben és, összességében is - az épített alkotásokhoz, tágabb értelemben a mérnöki munkához viszonyul. Azt gondolom, hogy fontos volna az ilyen gondolkodást hazánk kultúrájában is megvalósítani s ezt valamiféle „Monumentenkultur”, műemlékkultúra (?), örökségkultúra (?) kialakításával elindítani. Minden esetre biztos vagyok abban, hogy műemlékeink, s általában épített értékeink gondozásának, jó karban tartásának nem az a jó módja, hogy ciklikusan felújítjuk, helyreállítjuk azokat, hanem az, hogy folyamatosan figyelemmel kísérjük állapotukat s gondoskodunk szakszerű fenntartásáról. Ez természetesen nem lehet kizárólag a hivatásos műemlékesek gondja, hanem előbb-utóbb el kell érni azt, hogy az egész társadalom ilyen formán is megbecsülje azt, ami érték.

Műemlék helyreállítás

E fogalom meglehetősen elterjedten ismert társadalmunk széles köreiben. Akár úgy is

mondhatnánk, hogy ez már nem csak a műemlékesekre tartozik. Ezért nem is szeretnék e fogalom értelmezésével, részletkérdéseinek elemzésével foglalkozni, inkább megpróbálnám egy másik megközelítésből körüljárni.

Meggyőződésem, hogy mindannyian egyet- értünk abban, hogy a műemlékes szakemberek dolga azt eldönteni, hogy mi történjék az adott emlékekkel, hogy karbantartó-gondozó beavatkozást válasszanak-e, avagy valamely nagyobb mértékű folyamatban rekonstrukcióra kerüljön-e sor, esetleg a kiépítés mellett döntsenek. Mindezek részletezése helyett inkább azt gondolnám röviden áttekinteni, hogy a szakemberek munkája nyomán a műemlék kialakuló új arculatát, megjelenését hogyan fogadja a társadalom. Értik-e, hogy a helyreállítók mit csináltak, miért csinálták azt, ami történt? Értik-e azt, hogy a helyreállítás után a műemléknek mi az üzenete? Jól értik-e ezt az üzenetet? - Mindezek látszólag értelmetlen kérdések is lehetnek, ám végig kell azt is gondolnunk, hogy építészetben, épületek ábrázolásában járatlan emberek többségétől nem lehet azt várni, hogy egy alaprajzot, pláne metszetet jól tudjanak értelmezni. (Találkoztam olyan több nyelven beszélő, doktorátussal rendelkező emberrel, aki a háza alaprajzát forgatta, fordítva tartotta s végül is alig fogta fel, hogy az mit kíván ábrázolni.) Tapasztalataim szerint az emberek többsége számára a legtöbb gondot a csonkán maradt épületek-építmények, a romok okozzák. Aki nem szokta meg, vagy nincs készsége arra, hogy térben lásson, annak ezek akár megfejthetetlen rejtélyt jelentenek s így konzerválásukat is nem egyszer értelmetlen, felesleges dolognak tartják. Sok esetben tapasztaltam azt is, hogy az elpusztult épületek egykori kiterjedését érzékeltető, a burkolatban megjelenő mintázatokat egyáltalán nem tudják értelmezni, esetleg valamiféle „szőnyegmintának” tekintik, pedig hát jól tudjuk, ilyen esetekben nem a burkolat megjelenésének kedvezőbbé tétele a cél. Hasonló értetlenséget találhatunk nem egyszer az elpusztult részleteknek mai eszközökkel való bemutatása-visszaállítása során is. Úgy hiszem, hogy e kérdések végiggondolása elsősorban a szakemberek feladata s talán mindezeket túl, ugyancsak nekik kellene töprengeni azon is, hogy a nem szakember tömegek ismereteinek területén lehet-e, van-e további feladatuk.

Tisztelt Hallgatóim, kedves Kolléganők, Kollégák! A címben szereplő három szakmai fogalmon túl természetesen nagyon sok másról is lehetne -kellene! - itt szót ejteni, eszmét cserélni. Gondoljunk csak olyasmire, mint: a műemlék és környezete, vagy az emlékek és az életminőség összefüggései, a műemlék

és a cselekvő állampolgáriság feladatai-lehetőségei, és nagyon sok más téma. Biztos vagyok abban, hogy az Önök előtt álló napok eseményei és az előadások mindegyike nagyon sok alkalmat fognak kínálni. Éljenek a kiváló lehetőség! Mindehhez sok kedvet és örömet kívánok Önöknek

Mezős Tamás

Műemlékek közvetlen és közvetett hasznosítása – elvek, lehetőségek, korlátok

A műemlékvédelem csapatmunka. A helyreállítások folyamatában fontos szerepet játszik a hatóság, az Örökségvédelmi Hivatal, de természetesen az együttműködők között tudhatjuk a tulajdonosokat, az építetőket, a befektetőket, vagyis azokat, akik a mai élet kihívásainak megfelelő funkciót szeretnének adni a műemléknek, és azokat is, akik kreatív építészeti gondolataikkal megtervezik, valamint azok, akik meg valósítják az elképzeléseket. Az együttműködők sorából nem hagyhatjuk ki a területért felelős szervezeteket, az önkormányzatokat, valamint a társadalmat, és az azt képviselő civil szervezeteket.

Minden nehézség nélkül kimutatható, hogy a felfogásban létező hangsúlyeltolódások, vagy akár nézeteltérések feloldása, a közös nevező megtalálása az a feladat, amelyben az együttműködő feleknek fenntartás nélkül egyet kell érteniük.

Ebben a körben talán nem szorul külön magyarázatra, hogy milyen gyakran merül fel, illetve merülhet fel az új, néha egészen más jellegű funkció megtalálásának szükségessége, illetve nagyon gyakran a nehézsége. Elég, ha egy használaton kívüli ipari épületre gondolunk, hiszen ott, az esetek többségében, csak funkcióváltással biztosíthatjuk azokat a feltételeket, amelyekkel esélyt adhatunk az épületnek a megmaradásra. Azt, hogy a funkció biztosítása és a használhatóság mennyire fontos szempont, két építészeti példából vett idézettel szeretném igazolni. Az első Vitruviustól származik, aki azt mondja, hogy "... mindezek (tudniillik az épületek) pedig akként épüljenek meg, hogy gondoljunk a firmitas, utilitas venustas elvére".

Az idézetből a célszerűség elvét kell kiemelni. A célszerűség elve pedig akkor valósul meg, mondta az antik auktor, ha a helyiségek diszpozíciója kifogástalanul és akadálytalanul biztosítja használatukat. Meggyőződésem szerint a használhatóság szükségessége már 2000 évvel ezelőtt is a szakma evidenciája volt. Történeti példákat elemezve, ez egyértelműen bizonyítható is. Alberti sokkal egyszerűbben fogalmaz. Ő azt mondja, az épületről, hogy szükséges, hogy kielégítse a szükségletet. Ezek az evidenciák a megőrzésre érdemes épületek esetében nem mindig egyértelműek. Ezért lehet fontos az építész szerepe a folyamatban, mert történeti tudása és az épület adottságainak ismeretében ő képes kapcsolatot teremteni az építető és az épület között. Más szavakkal; az igények és a lehetőségek között. Ez nagyon lényeges, mert az épület az, aki – és itt nem véletlenül személyesítem meg – képes arra, hogy bizonyos szükségleteket kielégítsen. Nekünk pedig az a feladatunk, hogy ezt észrevegyük, és ennek kiteljesítésében segítsünk.

Természetesen a funkció, az épület használhatósága elődleges szempont a helyreállítás folyamatában, de számunkra ezen kívül is több érték-kategória definiálható a műemléki érték meghatározásakor. Ezek között materiális és immateriális értékalkotók egyaránt előfordulnak. Valószínűleg a materiális értékek megőrzése az egyszerűbb feladat. Tudomásul kell azonban vennünk, hogy éppen az anyagi értékek megőrzése területén kell a legtöbb kompromisszumot megkötnünk.

Az immateriális műemléki értékek hierarchikus bonyolultságát Budapest példáján szeretném illusztrálni. Mindannyian tudjuk, hogy a főváros esetében az értékválasztás mennyire aktuális kérdés és milyen sokszor válik konfliktusok forrásává. Számomra az értékalkotók nem csak egy adott épületen jelenhetnek meg, hanem az a települési környezet is tartalmazhat megőrzésre érdemes elemeket, ahol az emlék áll. Így például a történeti fejlődés során kialakult településszerkezet, az utcahálózat, továbbá a telekstruktúra, a kialakult utcakép, a környezet beépítésének módja is képviselhet olyan értéket, amire figyelni kell, ami megőrzésre érdemes lehet. A hierarchikus osztályozásban csak ezt követik azok az egyedi sajátosságok, részletek, mint a kapubejáró, a lépcsőház, vagy akár a függőfolyosó-rendszer, ami lényeges lehet, adott esetben egy 19. század végi lakóháznál. Ezekre az önálló funkcionális egységekre a tervezés során az

építésznek különös figyelmet kell szentelnie. Egy 19. század végi épület esetében lehetséges, hogy egy-egy lakáson belül is vannak olyan színvonalú enteriőrök, amelyek figyelmet érdemelnek. Természetesen nem szeretném kihagyni az értékek felsorolásból az architektonikus, a képzőművészeti, és az egyéb építészeti, szerkezeti értékeket sem.

Pest történeti magja, és a kivezető utak, az egykori Váci út, a mai Bajcsy-Zsilinszky út, illetve a Rákóczi út vonala, történetileg alakult ki. Ezek az értékek a régmúltban keletkeztek, de nem hagyhatók figyelmen kívül azok az értékek sem, amelyek a város későbbi fejlődése, bővülése során keletkeztek, mint például a Nagymező utca, hogy csak a jelentősebb utakat, utcákat említsem. Megőrzésükre szintén nagy figyelmet kell fordítani

Budapest 19. század végi historikus beépítése szempontjából alapvető és meghatározó értékét képviselnek az utcaképek. Ha az utcaképeket alkotó sokszor leromlott állagú épületek eltűnnek, megbomlik az egyensúly. Amikor a 19. század végi város értékeinek megmentéséről beszélünk – szándékosan és tudatosan nem említve külön egyetlen egy negyedet sem –, akkor hangsúlyozni kell, hogy annak egésze fontos. Hogyha bármelyik elemet kivesszük, és azt mással helyettesítjük, akkor a rendszer sérül. Ha tehát az utcaképeket fontosnak, értéknek tartom, akkor eredeti formájában kell azokat megtartani.

A belvárosi épületek értékvizsgálatánál kiderült, hogy milyen jelentős szerepe van a sokszor szűk belső udvaroknak is, és az is, hogy ezek megtartásra érdemes értéket képviselnek. És akkor felmerül a kérdés, hogy mit jelent, ezek megtartása illetve megváltoztatása? Vajon jó megoldás-e, ha az utcai tömbök megtartása mellett hátul a telkek mélyén egy fellazítottabb beépítést valósítunk meg? Gondoljunk csak az Ó-utca, Zichy utca környékének szűk beépítési rendszerére. Akkor, amikor a kompromisszumkeresés szükségességéről beszélünk, akkor adott esetben pontosan ezeknek a belsőnek a finom kezelésére, a nagyon visszafogott kiszabadítására gondolok, mint olyan eszközre, amely lehetőséget adhat arra, hogy az utcaképek, az utcai szárnyak megtartásával a belsőben úgy hozunk létre új értéket, hogy maga az alapstruktúra gyökeresen és alapvetően sérülne.

Befejezésül egy konkrét emlékekkel kapcsolatban szeretném bemutatni az értékek funkcionális megváltoztatásával szembeni érzékenységet. Ez a példa nem más, mint az a bizonyos Király utca 40, amely az elmúlt években többször szerepelt a médiában. A Hild József által tervezett eredeti épület alaprajzát tekintve megállapítható, hogy a földszinti lakások alapterületileg nem is olyan kicsik, körülbelül 70 m²-esek, de ha az utcai fronttal együtt az egész épület alaprajzi rendszerét vizsgáljuk, akkor rá kell jönnünk, hogy Hild meglehetősen mechanikusan hozta létre az egyes lakás egységeket. A lakáson belüli térkapcsolatok esetlegesek, nem átgondoltak. Számára a homlokzati rendszer volt a meghatározó.

Motó: „Nyitott szemmel járj - cselekedj!” Az utcai szárnyak kéttraktusos, középfőfalas rendszerében az egyes traktusokban szinte véletlenszerűen tagolta a rendelkezésére álló teret. A középfőfalban szűk, nehezen értelmezhető átjárókat, kémény melletti kis áttöréseket alakított ki, olyan kis zugokat, ahol az egyes helyiségek közötti átjárást meg tudta oldani, de az egyes terek közötti térkapcsolatot, térrendszert nem hozta létre. A 20-as években végrehajtott átépítés bizonyos

értékeket tiszteletben tartott, így megmaradtak a lépcsőházak, a kapubejáratok, a korlátok, de a Hild korában fontos homlokzatot már nem értékelte. Azt a kor igényeinek megfelelően, nagyobb ablakokkal, erkéllyel és franciaablakokkal nyitotta meg.

Nagy Gergely

A tulajdonos és a műemlék

A tulajdonosok gondolatvilága, és egy műemlék tulajdoni viszonyai sokszor önmagukban korlátozzák, vagy behatárolják egy műemlék hasznosítási lehetőségét. Egyelőre csak ritkán hatnak inspiráló tényezőként. Pedig a műemléki védelem a társadalom számára az értékmegőrzés biztosítékát jelentheti. Több évszázados története során egy-egy műemlékkel kapcsolatban számos tulajdonos élt mindenek fölöttinek gondolt tulajdonosi jogaival. Ez vagy használt, vagy ártott a műemléknek. Manapság azonban a tulajdon elsődleges védelme és tisztelete nem jelentheti azt, hogy a tulajdonosnak korlátlan szabad rendelkezése van a műemlék fölött. Különös kötelessége ugyanis, hogy az ő „átmeneti” tulajdonlása idején is értékőrző módon maradjon fenn a műemlék, hogy az utókor számára is ugyanazt képviselhesse, mint amit az adott emlék napjainkban jelent.

Nem közömbös, hogy magán, vagy közösségi tulajdonban van-e az épület. A közösségi tulajdon természete bizonyos mértékű döntésképtelenséget is jelenthet, de a többféle szemléletű képviselő olykor nagyobb garancia lehet a legalkalmasabb program szerinti megújulásra. A magántulajdonos rendszerint eredeti elképzelésének tűzön-vízen keresztül való megvalósulását szeretné látni, még akkor is, ha ez sokszor a műemlékvédelem korlátait is túllépi.

Természetesen vannak szerencsés alkalmak is, amikor a közösség, a tulajdonos és a környezet – beleértve minden hatóságot, szakhatóságot, helyi lakosságot – mind ugyanazt a célt kívánja megvalósítani. Ezzel a szemlélettel legtöbbször az eredeti elképzelés is komoly többlet lehetőséghez jut.

A szakszerű műemlékvédelem csak a szakterületek, és a különböző társadalmi csoportok összefogásával valósulhat meg. Ezért

egy sikerültebb műemlékhelyreállításhoz a kutatótól a tervezőig, az érintett lakosság, a tulajdonostól a kivitelezőig mindenkinek hozzá kell adnia saját szaktudását, érzékenységét és toleranciáját. Ugyanakkor nélkülözhetetlen a hatóságok és a szakhatóságok konstruktív hozzáállása is. Legtöbbször meg lehet találni a jogszabályok által meghatározott követelményeket és elvárásokat teljes mértékig kielégítő olyan építészeti és műszaki megoldásokat, amelyek az adott műemléki és környezeti kötöttségek között is megfelelően szolgálják a műemlék tulajdonosának elvárásait.

Adottságainál fogva nincs, és nem is lehet két azonos körülmények között megvalósuló műemlékhelyreállítás. A bemutatott három példa azt érzékelteti, hogy a megújuló műemlék teljesen különböző tulajdonosi szerkezet és szemlélet mellett, hogyan szolgálhatja a tágabb közösség érdekeit. A műemlékhelyreállítás szellemisége, az épület és környezetének megújulása minden esetben emeli az érintett közösség kultúráját.

A hűgyészi Apponyi kastély

1999-ben egy reménytelen jövőjűnek hitt település több mint 60 éve elvadult kastélyparkjának közepén álló üres épület volt, amely a gyermekotthon kiköltözésével végképp gazdátlanra vált. Egy magyar tulajdonoscsoporthoz (Piros László meghatározó szerepvállalásával) keresett kastélyszálló számára alkalmas épületet.

A függőkert rekonstruált tömege

Az uszoda és a fürdő

A megfelelő előkészítő kutatások (Keresztessy Csaba és Simon Zoltán) és tervezés után sikerült az eredeti térszerkezeteket, térkapcsolatokat helyreállítani, és Örsi Károly irányításával az épület körüli angolkerteket is eredeti képében megmutatni. A belső megújítás összhangba hozta az új funkciót és a hajdan volt térsorokat. A leglátványosabb helyeket, tereket közkinccsé tettük. Az elpusztult függőkert tömegének helyreállításával az új funkciók számára is alkalmas teret nyertünk. A gyermekotthon volt műhelyépületének teljes átalakítása további szobák kialakítását tette lehetővé.

A belső udvar

Mit kapott a település a műemlék helyreállításától?

- A kastély újra a település látványos pontja lett.
- A megújult épület az ország különös és egyre népszerűbb látványosságává vált.
- Magas szakképesítést igénylő új munkahelyek születtek. A környező lakosság átképzéssel értékes munkahelyekhez jutott.
- Az új szemlélet és igényesség túllépett a kastélypark kerítésén.
- A szaporodó helyi és környékbeli vállalkozások javítják a kastély szolgáltatásainak színvonalát.
- Az iskolások a kastély uszodájában úszásoktatásban részesülhetnek.

A felújított Pálmaház

A tatai Pálmaház

Tatán az Esterházy kastély körötti angolpark az ország egyik első, hatalmas kiterjedésű tájképi kertje, amelynek eredeti táji kapcsolatai a városi átalakulások, és a sajnálatos beépítések ellenére máig fellelhetők. Az együttesben két elhanyagolt épület csúfította el a parkot; a Kristály strand és ezt a parktól elválasztó Pálmaház. A Pálmaház a XIX. század végén a volt üvegházak helyén épült. A két háború között kioszkként a park és a strand egyik látványossága volt. Az épület megszenvedte az értékek háború utáni átrendeződését Belső terének felosztásával kétszintes szállóává alakították, és elvesztette minden látványosságát. A korszerűtlenné vált szálló megszűnése, teljes pusztulással fenyegette az épületet. A szétvert, bedeszkázott ablakú Pálmaház az angolpark riasztó látványa volt. A közeli Kristály Szállót üzemeltető új tulajdonos, a Gastro Kristály Rt. kezdeményezésének, valamint Keresztessy Csaba és Simon Zoltán kutatásainak köszönhetően az épület nemrég eredeti formájában újjult meg és a Kristály Szálló bázisán rendezvényházzá alakult. Az új funkció életképességének feltétele volt, hogy a ma szükséges kiegészítő helyiségek számára megfelelő teret alakítsunk ki. Az elbontott toldalékok helyén létrehozott új hozzáépítéssel a kiszolgáló helyiségeknek megfelelő teret lehetett biztosítani. A strand megújulása lehetőség adott arra, hogy az épület eredeti funkciójának megfelelően újra az angolpark felől lezáró elem legyen, a strand oldaláról pedig kiszolgáló szolgáltatásokat nyújtson.

A rendezvényház új fogadó tere

Mihez jutott Tata az épület megújulásával?

- A város egyik lepusztult műemléke újra rangos látványossággá vált.
- Az angolpark visszakapta egyetlen pihenőhelyét
- A település tágabb környezetének is legrepresentatívabb, hamar népszerűvé vált rendezvényháza létesült.
- Egy másik műemlék, a Fellner Jakab által hajdan épített Kristály Szálló szolgáltatási köre - ezzel rangja is – jelentősen megnőtt.

- A rendezvényház helyreállításával az angolpark épület körüli része az eredeti kertrendnek megfelelően újult meg.

A segesdi gőzmalom

A Somogy megyei Segesden a királynéi központ Magyar Kálmán több évtizedes ásatásaival vált ismertté. Somogyvár mellett Segesd volt a legrangosabb központ. A feltárt leletek bemutatása csak itt, a településen maradhatott meg látványos egységében. Sokáig semmi lehetőség nem volt az értékes anyag bemutatására. Több elképzelés és terv is született a bemutatásra, de a mindig rosszkor jött változások ellehetetlenítették az összes próbálkozást. A Széchenyi uradalom egykori gazdasági épületei még ma is állnak a faluban. A volt gőzmalom a háborús belövésektől megrogyanva várta teljes pusztulását. El is kívánták bontani az életveszélyessé váló épületet, ugyanakkor a régészeti feltárások eredményeit bemutató

A régészeti bemutató

gyűjtemény fenntartására és bemutatására az önkormányzatnak nem volt semilyen lehetősége. A tervező javaslatára a település vezetői egy többfunkciós közösségi ház létrehozását határozták el, amely magába foglalta a könyvtárat is. Ennek köszönhetően a könyvtár, a helytörténeti gyűjtemény a teleház, a klubház, ugyanannak a könyvtárosnak az irányításával működhet, sőt az épület adottságai korlátlan lehetőséget nyújtanak a kulturális programoknak is. A volt malom soha nem élvezett műemléki védeltséget, azonban településszerkezeti értéke, történetisége miatt Segesdnek mindig igen fontos épülete volt. A program, a programalkotástól a megvalósításig az önkormányzattal teljes összhangban valósult meg. A harmonikus, célorientált

együtműködés eredményeként az épület megmenekült a pusztulástól.

A volt gőzmalom megmentésével a település új központtal gazdagodott, továbbá:

- A település lakói és a látogatók számára megismerhetővé vált a település múltja.
- A Széchenyi uradalom egyik gazdasági épülete új, hasznos funkciót kapott.
- Megnőtt a könyvtár látogatottsága.
- Új oktatási programokat szervez az iskola a könyvtár, a múzeum bevonásával.
- A múzeum megnyitása óta számos országos konferenciának adott otthont.
- Programjaival a megye második leglátogatottabb gyűjteményi intézménye lett az épület.
- Megnőtt a település turistaforgalma

A könyvtár

A bemutatott példák azt igazolják, hogy nincs olyan elhanyagolt műemlék, ami alkalmas funkció szerint megújulva ne gazdagíthatná környezetét. Az adottságokat, és összefüggéseket tiszteletben tartó műemléki helyreállítás, megfelelő programok kialakítása, a településszerkezethez és a tágabb környezetéhez kötődő megoldások, a múlt kultúrájának átörökítésével reménykeltő új szemléletet eredményeznek.

Máté Zsolt

Az integrált értékvédelem: a megőrizve fejlesztés és a fejlesztve megőrzés művészete – a Gödöllői Királyi Kastély

A műemlékhelyreállítás nagyon drága, ingatlanok sorsát, értékét befolyásoló műveletsor, amelynek finanszírozásához a műemléki értéken túl más szempontokat is be kell vinnünk a rendszerbe. Legjobb, ha mindjárt a választott példára, a Gödöllői Grassalkovich – később királyi – kastélyra hivatkozom. A kastélyt funkcionális és reprezentációs célok hozták létre a 18. század második felében. A reprezentáció az adott építető és adott élethelyzete szempontjából éppolyan funkcionális igényel bírt, mint mondjuk a kényelmes lakás kialakítása. Az épületet alapvető érdek és a hozzá társult anyagi ráfordítás lehetőségének szinergiája hozta létre. Hogy ez mennyire így volt, azt a kastély további sorsa is példázza. A család hanyatlásával majd kihalásával a fenntartó erő és érdek s ugyanígy a kastély állapota is lehanyatlott.

A kastély második virágkorát annak az *integrált fejlesztésnek* köszönhetette, amely azt, a nemzet és az uralkodó kiegyezésének, a Magyar Királyság új imázsának fejlesztési projektjébe kapcsolta. A koncepció jó volt, és legalábbis egy ideig tartósnak is bizonyult. A kastély királyi kastéllá válva megújult és virágzott, a Monarchia pedig, mint tudjuk a sikeres európai gazdasági hatalmak sorába emelkedett. A párhuzam és analógia további boncolgatása felesleges.

A világörökségi városok 1991-ben a *Québeci Nyilatkozat*-ban fogalmazták meg az *integrált védelem* igényét, amelynek eredeti és maig iránymutató koncepciója "a kulturális örökséggel kapcsolatos teendők integrálása az irányítási és területfejlesztési politika egészébe".

Tovább pontosítva: az integrált védelem igénye azt jelenti, hogy a kulturális és természeti örökséggel kapcsolatos teendőket be kell építeni – azaz integrálni kell – az irányítási és területfejlesztési politika egészébe. Ezzel együtt ki kell zárni minden

olyan területfelhasználást vagy tevékenységet, amely összeegyeztethetetlen és ellentétben áll ezzel a védelmi céllal.

Az Európai unió területfejlesztésért felelős miniszterei 1997-ben az Európai Területfejlesztési Perspektíva (ETP - ESDP), című közös állásfoglalásukban megállapították, hogy az európai kulturális örökségre nehezedő nyomás fokozódik. Ez az *örökség Európa világméretű versenyképességének fontos tényezője. Megőrzése érdekében integrált területfejlesztési politikát kell folytatni.*

Az integrált védelem tehát az örökségi érték és a fejlesztési célok kölcsönhatásában rejülő előnyöket aknázza ki, s ahhoz, hogy ez az érték hatékonyan megvalósulhasson, valóban a kölcsönösségre kell tenni a hangsúlyt. Ezt az állítást Magyarország kulturális örökségi zónáinak és versenyképes területeinek zömükben egymást átfedő területei igazolják.

A Gödöllői Királyi Kastély a fejlesztve megőrzés, megőrizve fejlesztés művészete

Mint tudjuk, a leromlott kastély a 20. század utolsó harmadában olyan állapotba került, hogy a megmentésével kapcsolatos döntések tovább már nem voltak halogathatók. A halaszthatatlan értékmentő állagmegóvás juttatott lélegzetvételnyi időt az újabb integrált védelmi koncepció, a kulturális és idegenfogalmi fejlesztéssel való megőrzés kidolgozásához.

A szakmában tudott, hogy a megmentés annál fejlettebb eljárást igényel, minél öregebb a megmentendő szerkezet és minél rosszabb a megtartási állapota. Gödöllőn az időtényező nem különösebben számottevő, de a rossz megtartási állapot nemcsak az épület elhanyagoltságának volt köszönhető, hanem ebben közrejátszott az is, hogy az eredetileg beépített anyagok és szerkezetek is elérték természetes élettartamuk kritikus határát. A puhamész kő a klíma savasodása miatt, a faanyagok gombafertőzés, a fémek a légköri korrózió következtében, a tetőfedés természetes palái pedig az olajtartalmuk elvesztése folytán pusztultak és váltak alkalmatlanná. A talajnedvesség a vakolatokat, a fagy a használaton kívüli épületrészeket pusztította látványosan.

Szerkezeti konszolidálás, a díszítő elemek mentése, restaurálás, ajtók, ablakok

A munkát a szerkezetek teljes letisztítása előzte meg, ezzel láthatóvá vált a 250 éves szerkezetek állapota.

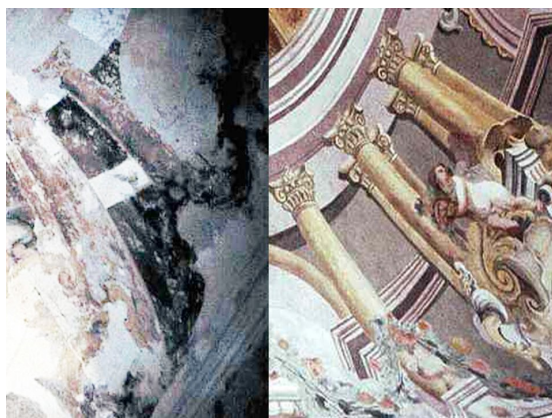
Eljárások:

- Alapmegerősítés, utólagos alapincézés – jet grouting eljárással (Az alapfalak alá préselt cementtej a talajjal összekötve új, teherbíró alapot képez.)
- Utólagos falszigetelés – teljes falátvágással, becsúsztatott kemény PVC lemezzel (A komplex technológiai lánc magában foglalja a roskadás-gátlást és hézagtömítést.)
- A falakban rejtőző fagerendák szanálása – kényszerérettéssel (Az egyik végén begyűjtött gerenda szívás hatására a falban ég ki, a hő fertőtleníti a falszerkezetet is. Az üregkitöltés bepréselt könnyűbetonnal történik.)
- A nagyobb faltömegek gombafertőtlenítése befűrt, elektromosan fűtött hőpatronokkal, vagy vegyi hőpatronokkal (impro dugó)
- A megroskadt pilléreket ideiglenesen aládúcolták, illetve kifalazták, majd lebontás után új alapozással újra építették

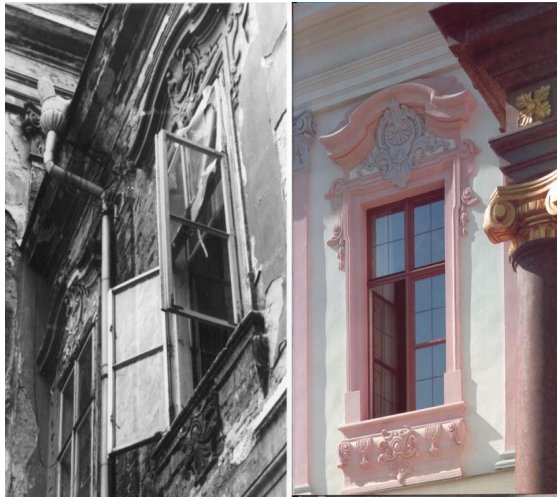

- Elpusztult vonógerendák pótlása – a romlott faszerkezet helyett acél, ellenmenetes feszítésű vonóvassal (Régen a vonószerkezetek csak a falban és ahhoz közeli részen készültek vasból, a húzóerőt fagerendák vették fel.)
- Stukkómentéses födémcsere – Filippovich eljárás (A korhadat famennyezet szerkezetet cserélni kellett. A födémcsere idejére alsó „kipárnázás” támasztotta meg a stukkódíszet, amelyet közbeiktatott ragasztóréteg köt most az új, vasbeton mennyezethez.)

- A falszerkezet konszolidálásának különleges esetét kívánta meg a színházterem freskódíszes, elvált köpenyfalának a tartófalhoz „varrása”. A freskó sérült helyein készített furatokba helyezett és műgyantával beragasztott rozsdamentes acélpálcák biztosítják ma a két szerkezet együttműködését.
- A gombafertőzött enteriőr burkolatok konzerválása – bontással vagy in situ eljárással. (A faburkolatokat le kellett bontani, majd visszaépíteni, a le nem vehető stukkószerkezetek mögött in situ kellett elvégezni a konzerválást.)
- Kő tartószerkezetek javítása – ipari ragasztás (Légkondicionált sátor alatt, különleges nagyszilárdságú ragasztónak nyomás alatti bepréselésével.)
- Restaurálások – eredeti technológiákkal (Újra kibontott pince, gipszes stukkómárvány, kőrestaurálás, falkép restaurálás, fertőtlenítés elgázosítással.)

- Ablakok – felmérés, konzerválás, csere. (Teljes körű felmérés után az eredeti állapot visszaállítása történt meg. A kőkeretek eredeti formájukat terzith kiegészítéssel visszakapták. Egyrétegű ablakszerkezet alakult ki vagy restaurált vagy újonnan gyártott ablakkal. Az új ablakok eredeti profillal, hőszigetelő üvegezéssel, hármassal készített, ÉMI minősítésű darabok. A szárnykeret szélesítésre nem került, csak vastagodott. A látvány nem változott, mert a vastagítást a kettős üveg fénytörése láthatatlanná teszi.)

- Ajtók, szerelvények – eredeti kialakításúak (A piaci kínálat nosztalgia darabjait vagy perfekt szerelvényeit sikerült elkerülni.)
- Parketták – restaurált táblás-parketták
- Az enteriőrök helyreállítása a királyi korszaknak megfelelően történt.

A 20.-21. század fordulójának megfelelő igényszinten beépített infrastruktúrák a működés alapfeltételeként fogalmazódtak meg.

- Külső közművek: vízellátás, csatornázás, gázellátás, hőellátás, csapadékvíz elvezetés, a talajvizet hasznosító öntözőkút, elektromos ellátás /20 kV és 0,4 kV/, telefonhálózat
- Belső infrastruktúra; transzformátor, hőközpont, vízvezeték, csatornázás, fűtési- és hűtési hálózat, légtechnika, elektromos hálózat, telefon, tűzjelző és behatolásjelző, biztonsági épületfigyelő rendszer, tévé és rádió műsorvevő rendszer, gépészeti

épületfelügyeleti rendszer, villámvédelem, külső épületvilágítás.

Az infrastruktúra beépítése rejtetten történt úgy, hogy a helyreállított kastély, amely nemcsak műemlék, hanem történelmi emlékhely is, töretlen illúziót sugározzon:

- Hőközpont a pincében.
- Független fővezetékek – építési üregekben. (mászókéményben, régen elbontott tornyok helyén, burkolatok mögött.)
- Fővezetékek – elosztása a padláson
- Fűtés – a hidegburkolatok alatt padlófűtés, parkettánál süllyesztett konvektor van.
- Fűtésszabályozás – a műemléki kéménynyílásokban
- Az akadálymentesítést alapvető szempontként kezelve – lejtők, rámpák, liftek, lépcsómászó, mozgássérült vécék, mosdók.
- A helyreállítás térségfejlesztési húzóprojektként is értékelhető, amely munkahelyeket teremtett, és befektetési vonzerőt jelent a térségnek. A helyreállított kastély, mint a térség kulturális zászlóshajója számos új kulturális és idegenforgalmi programokat fogad be (állandó és időszakos kiállítások mellett, a Barokk színház – barokk operaelőadásokat, magasrangú diplomáciai találkozokat, az év ünnepköréhez igazodó rendezvényeket, nemzetközi zenei versenyeket és tanácskozásokat, termékbemutatókat, történelmi megemlékezéseket, hagyományörző és nosztalgia rendezvényeket, gála koncerteket), és új funkcióknak ad otthont (ajándékbolt, kávézó).

A helyreállítás színvonalát hazai és nemzetközi elismerések sora bizonyítja. Az „Év tetője” 1993, FIABCI Nemzetközi Ingatlanfejlesztési Szövetség „KIVÁLÓSÁGI DÍJA” 2003, Az „Év akadálymentes háza” pályázat díjazottja 2007, valamint a tervezési munka elismeréseként A Magyar Műemlékvédelemért Díj 1998.

Hatvani Ádám

Problémás örökség

Ihletet adó forrás, vagy bénító kötöttség az épített örökségi környezet, hogyan folytassuk az elődök építő munkáját, hogy abban mi is jelen legyünk? A kérdés nem új, egyidős a megőrzés, védelem, igényének megjelenésével, de újra és újra fel kell tenni, mert sokféleképpen lehet megválaszolni. Az építésznek, aki történeti településszövetbe, vagy tájba helyezi épületét munkája során a régi és az új találkozása okozta kihívással minden esetben szembe kell néznie.

Palace Fouquet's Barriere, Párizs 2003-2006
Eduard Francois

A kialakult szabályozáson, kánonon, chartákon, szokásokon túl az erről való diskurzus tulajdonképpen a mai napig nyitva maradt. Nincs minden esetre alkalmazható ökölszabály, recept. Van számos példa a „történeti hűségre” és a tudatosan vállalt markáns „innovatív kontrasztra” is. A kérdést ma egyre inkább nem építészeti indíttatásból tesszük fel, hiszen a probléma nem csak esztétikai, de kulturális, társadalmi és gazdasági is. A fenntartható fejlődés fogalma az építészeti és társadalmi diskurzusban mára vezető topikká vált, szinte közhelyes emlegetni. Tőlünk nyugatabbra e nélkül elképzelhetetlen igényesen építeni, legyen szó akár új, akár régi épületről. Az épített örökség megőrzése és hasznosítása a fenntarthatóság szempontjaival is új értelmet nyer, hiszen semmi sem fenntarthatóbb, mint az az épület, amely már több száz éve a helyén áll.

Városháza, Murcia, Spanyolország 1991-1998
Rafael Moneo

A régmúlt századokban a „hogyan építsünk új épületet régi környezetben” kérdése építészeti értelemben nem merült fel, az építés tulajdonképpen organikusan folytatta a meglévő épített környezetet. Az épületek saját belső logikájuk szerint kerültek egymás mellé, mégis szerves módon illeszkedtek a meglévő városi szövetbe, a tájba. Ez természetesen alakult, erre a régi mesterek nem fordítottak különösebb figyelmet. A történeti érték fogalma a mai értelemben nem létezett. Az új épületek régi környezetbe való illesztésének, a régi együttesek folytatásának problémája, ill. problematikussága, az hogy ez egyáltalán kérdés, és a tulajdonoson kívül bárki másra, pl. a közre is tartozik, komolyabban a XIX. században, merült fel először párhuzamosan egyes régi épületek védelmének igényével. A XX. század fordulóján a modern építészet megjelenésével a folyamat szerteágazóvá és összetettebbé vált. Fokozatosan kialakult az erről való diskurzus, lett szabályozás, intézményi háttér, elméletek, charták és természetesen épületek születtek, építészeti tettek történtek. Idővel az épített örökség megőrzésének és folytatásának kérdése egymástól szétválaszthatatlan lett.

Kortárs Művészeti Múzeum,
Drezda 2007. 11. 26. Estudio Barozzi Veiga

Az új és a régi találkozásának konfliktusa abból a helyzetből keletkezik, amikor az új a régi

ellenében jön létre megváltozott társadalmi, gazdasági, tulajdonosi körülmények között. Ez a helyzet elkerülhető lenne, ha az épített örökséget külön tartanánk fenn, egyfajta skanzenként, és új épületegyütteseket csak új negyedekben építenénk.

Metropol Parasol, Sevilla 2004. Jürgen Mayer

Ez a módszer építés kontinuitásának megszakadásához vezetne, nem csak építészeti, de társadalmi gazdasági és kulturális szempontból is. Senki sem akar skanzenben, vagy múzeumban élni, még kiállítási darabnak néznék. A kultúrát, az építészetet, a történelmet csak ott lehet folytatni, ahol megtörtént. Csak jó helyen lehet jó kérdéseket feltenni, és megválaszolni.

A túlzott, az alternatív megoldásokat nem ismerő, szemellenzős védelem hosszú időre visszavetheti egy épített örökségi környezet hasznosításának, de még állagmegóvásának sorsát is. A központi anyagi keretek szűkösek, a tulajdonosok pedig csak akkor nyúlnak ilyen épületekhez, ha a befektetésük hosszú távon is biztosítottnak látszik. A régi épületek mai használata az esetek nagy többségében eltér az eredeti funkciótól, hiszen gyakorlatilag minden megváltozott, az épületek sem lehetnek teljesen ugyanolyanok, mint régen. Ez az igazi, az építészeti értelemben vett kontinuitás. Itt most az átlag esetről van szó, hiszen a legtöbb védett épület ilyen, ez nem jelenti azt, hogy ne lennének fontosabb vagy kevésbé jelentős épületek, minden eset más és más elbírálás alá kell esnie. Fontos a testreszabott megoldás megtalálásában a különböző, legtöbbször ellentétes szempontok mérlegelése, a súlyozás. Nagyon fontos szempont a fenntarthatóság, ami itt nem csak a környezettudatosságra utal, hanem

elsősorban gazdasági, társadalmi, kulturális kérdés.

Savoy iskola bővítés, Merano, Olaszország 2005. Estudio Barozzi Veiga

A probléma fontosságát tovább növeli, hogy egyre több örökségi épületünk, műemlékünk van. A védendő épületek köre, típusa az idők során hihetetlenül kibővült. Az ókori emlékművektől a vallási épületeken keresztül a magánházakon át mára eljutottunk a mérnöki műtárgyakig, létezik védett autópálya csomópont, kaszinó, gyár, pláza, koncentrációs tábor. Ezt a folyamatot a védett együttesek léptéke is óhatatlanul követi. Az eredeti egy-egy történelmi fontosságú emlékmű védelmétől az épületeken, az épületek és környezetük védelmén át, mára eljutottunk a kulturális örökségi tájig, és itt a dolognak koránt sincsen vége. Az, hogy milyen korszakból származó emléket tekintünk műemléknek folyamatosan változik. Az időkülönbség az adott épület létrejöttének ideje és a jelen idő között, amelyben védetté nyilvánítjuk, egyre csökken, hamarosan el is fog fogyni.

Dokumentációs Központ, Nürnberg, 1999. Gümther Domenig

Ekkor majd el kell döntenünk, mi kapjon már megépülte előtt védelmet. Itt kapcsolódunk az ideiglenes építészet és a hosszútávon fennmaradó

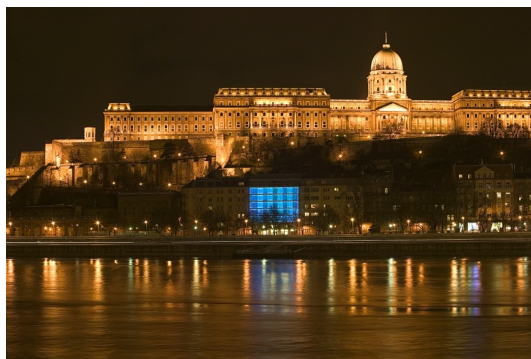
építészet problémaköréhez, ahhoz, hogy hol milyen döntéseket kell hoznunk, hol mi épülhet, az milyen lehet, és mennyi ideig fog ott állni. A hosszútávra szánt épületek elmélyültebb kontextus analízist és dizájnt igényelnek, az efemer építészet cserébe remélhetőleg sokkal szabadabb és vidámabb lesz. (v.ö.: The Onward March of Preservation, AMOMA: Content, 460-461.o. diagramjai)

Magház Társasház, Budapest, 2002.
Dévényi Tamás

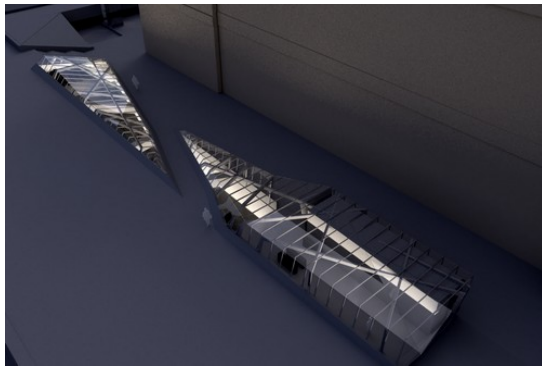
A fentiekből tisztán látszik, hogy a progresszív, innovatív építészet szükségszerűen együtt halad az épített örökség védelmének folyamatával, „ihletet adó forrást” kell benne találnia, mert nincs más választása, mert feladatainak legnagyobb része a védelemmel valamilyen módon érintett területen keletkezik. Az „építésznek” és a „műemlékesnek” együtt kell működni, különben hamarosan vagy épületpanoptikumban, vagy szupermodern szemétdombon találjuk magunkat. A kontinuitás, a komplexitás, a kontextus, a kontraszt és a koncepció egymást kiegészítő és teljesebbé tevő fogalmak, tartalmukat, értelmüket együtt kell újra és újra meghatározni.

Az előadásban számos példán keresztül próbáltam illusztrálni, hogy az építésznek milyen inspirációs forrást jelent az épített örökségi környezet. A kérdést először Erik Gunnar Asplundnál és Carlo Scarpánál próbáltam megfogni. Bizonyos szemszögből az előbbi az északi, a „konceptuális”, az utóbbi a déli, az intuitív gondolkodás képviselője volt.

Lánchíd 19 Design Hotel, Budapest 2004-2007.
Sugár Péter, ifj. Benczúr László

E két pólus között számtalan átmenet, árnyalat létezik, azonban mind rokonítható, vagy visszavezethető e két fő csapás valamelyikéhez. A teljesség igénye nélkül, szubjektíven és önkényesen összeválogatott külföldi, majd hazai példákkal igyekeztem illusztrálni, hogy a „régizhez” való viszonyulás ma is ugyanúgy foglalkoztatja az innovatív építészet, mint a nagy elődök idején. (Rafael Moneo, Eric Miralles, Arata Isozaki, Jürgen Mayer, Estudio Barozzi Veiga, Günter Benisch, Herzog & de Meuron, Günter Domenig, Ortner & Ortner, Valerio Olgiato, Steven Holl, Klobusovszki Péter, Sugár Péter, Dévényi Tamás, sporaarchitects, stb.) A példák egy része magával a műemlék épülettel foglalkozik, mások régi környezetbe kerülő érzékeny új épületekről szólnak. A legjobban sikerült megoldások mindig építő jellegű kontrasztot képeznek környezetükkel, egyfajta feszültséget teremtenek, és ez a feszültség termékeny, sohasem önmagáért való. Mindig van valami köze a helyhez, ahol, amiből létrejön. Az, hogy a megoldás az adott helyen elsőre nem egyértelmű, esetleg meghökkenítő, a dolog természetéhez tartozik. Fontos, hogy azokra a helyekre, ahol elődeink a kor színvonalán belül a legjobbat nyújtották, mi is tegyük oda azt, amit ma annak gondolunk. Ezzel nemcsak magunknak és „unokáinknak” tartozunk, de ez a fajta igény, igényesség nyújthat esélyt a „régiz” színvonalának megtartásához, továbbviteléhez, az építési kultúra, vagy ha nagy szavakat akarunk használni, az ÉPÍTÉSZET folyamatosságához.

M4 Fővám tér metróállomás, Budapest 2005-
Sporaarchitects, Palatium Stúdió

Heiter Róbert

A MAMÉG (Magyar Műemlék- és Épületgondozó Hálózat Alapítvány) bemutatkozása

*„Csak a hosszú távon gondolkodó tulajdonosból lehet jó gazda. Azokból, akik az értéket is képesek szem előtt tartani, akik elsősorban értékcentrikusak és nem a rövidtávú haszonban gondolkodnak”
(Fejérdy Tamás, Műemlékvédelem 2004/4)*

Szervezetünk célja épített örökségünk mindennapi védelme, olyan működőképes szakismereti bázis megteremtése, amely egyidejűleg épít a hagyományos építőipari szakismeretekre, valamint a legújabb kül- és belföldi fejlesztésekre. Magyarországon napjainkig nem alakult ki a műemléki épületek rendszeres karbantartásának rendszere, holott a nálunk fejlettebb illetve gazdagabb társadalmakban már hagyományosnak mondható az épületek, és ezen belül különösen a műemléki szempontból jelentős épületek rendszeres állapotvizsgálata és karbantartása

Előzmények

2005-ben négy fiatal végzett műemlék fenntartó technikus elhatározta, hogy elsajátítja a műemlék fenntartásnak és -gondozásnak hazánkban teljesen új, de Hollandiában már évtizedek óta működő - az un. Monumentenwacht - munka- és működési rendszerét. A módszer célja az épületek szakszerű és rendszeres felülvizsgálatán alapuló karbantartása és állagmegóvása a

költségcsökkentés, valamint az értékek megőrzése érdekében.

Épített örökségünk minél jobb állapotú megőrzése, nem csupán erkölcsi kötelességünk, hanem jól felfogott érdekünk is. Hiszen a környezet jó állapota közvetlenül utal az adott helyszín és az ott lakók fejlettségére, kulturális szintjére is. Mindezeket figyelembe véve egy olyan örökségvédő hálózat és szolgáltatási rendszer létrehozására törekszünk, amely lehetőséget nyújt arra, hogy épített örökségünket saját hasznunkra, és az utánunk jövő nemzedékek gyarapítására megőrizzük, és karban tartsuk.

Eltömődött ereszcsonna leszakadása; Románia; Erdély, Málnásfürdő

Hiányzó kúpcserépeknek "köszönhetően" folyamatos a beázás;Ajka, Tóskoberénd; Katolikus templom

Alapítványunk rövidített elnevezése a MAMÉG az örökségvédelem gondolatosságára utal: még ma kell elvégeznünk értékeink védelmében azokat a teendőket, amelyek holnap talán már késők lennének. Műemlékfenntartó technikusként az a célunk, hogy épített örökségünk méltó megóvásával, a hagyományos építőipari szakmák és technológiák területén szerzett ismereteinket a gyakorlatban is hasznosítsuk. Az örökségvédelem területén ugyanis sajnos mindeztideig fehér folt volt a műemlékek szakszerű, rendszeres felülvizsgálata és karbantartása.

A megelőzés hasznosabb, mint a kezelés

Magyarországon a felújítási munkák óriási összegeket emésztnek fel. A felújított épület esztétikai és műszaki állapota azonban rendszeres gondozás híján rohamosan romlik, egészen addig, míg az újabb helyreállítás ismét elodázhatalanná válik, és minden kezdődik előről, ha van rá pénz... Sajnos manapság az általános helyzet az, hogy az épülettulajdonosok megvárják, míg a sok apró, amúgy javítható hiba ismét komoly károsodásokat okoz.

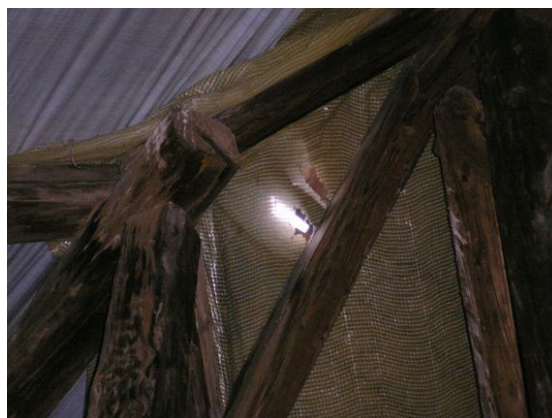
Kezdeti ereszcatorna eltömődés; Veszprém, Kossuth Lajos Általános Iskola

Tervezett kiszállás (monitoring)

A MAMÉG műemlékőri tevékenysége több részre tagolódik. A folyamatos és tervszerű épületgondozás rendszeres szemrevételezéses épületdiagnosztikára épül. Ezt a tevékenységet magasépítő, illetve műemlék fenntartó technikusok végzik, a hagyományos építőipari szak- és technológiai ismeretekre alapozott képzettségüknek megfelelően.

A „műemlékőr” fontos kötelessége, hogy felismerje a szakmai kompetenciáját meghaladó jelenségeket és körülményeket, azokat az eseteket, amelyek konzulensek (műemlékvédelmi, statikai, restaurátori stb.) bevonásáról kell gondoskodni. A középfokú szakképesítésű szakember feltárást igénylő vizsgálatot nem végezhet, de erre az esetek többségében nincs is szükség, ha a rendszeres állapotvizsgálatot követően elvégzik a szükséges apróbb javítási és karbantartási munkákat. A helyszíni vizsgálatok, eredményessége nagymértékben múlik az előkészítésen, az épület tulajdonosával, kezelőjével kialakított harmonikus együttműködésen. Ez komoly szervező, és jó kapcsolatteremtő képességet igényel. A

munka eredményessége ugyanis nagyrészt azon múlik, hogy minden, a vizsgálatba bevonandó helyiség és szerkezet megközelíthető legyen. A műemlékőrök egyik legfontosabb eszköze a létra és a biztonsági felszerelés. Nem véletlen, hogy a holland gyakorlathoz hasonlóan mi is el szeretnénk sajátítani az alpintechnikai módszereket. Nagyon gyakran oda is el kell jutnunk ahol a madár sem jár, vagy éppen oda, ahol csak a madár jár. A szemrevételezés eredményét jegyzőkönyvben rögzítjük.

Az elcsúszott cserepeket csak vissza kellene tolni, és elkerülték volna a beázást; Veszprém

A szemrevételezés első lépése az épület jellegzetességeinek meghatározása (környezet épülettájolás, stb.). Ezt követi az épületszerkezetek vizsgálata és állapotának dokumentálása, a szerkezet jellegének és állapotának leírása, rajzolása, valamint fotózása. A tüzetes átvizsgálás után, a kisebb hibákat (elmozdult cserepek visszahelyezése, hiányzók pótlása, erszcsatornák kitisztítása, erősítése stb.) el is végezzük. Az épület vizsgálati eredményéről a tulajdonost tájékoztatjuk és pár napon belül elkészítjük a részletes állapotjelentést, mely tartalmazza a felújítási javaslatokat is.

Az állapotjelentés a javítási munkákat műszakilag és anyagilag is tervezhetővé teszi.

A MAMÉG tevékenységének célja, hogy a nagy és költséges helyreállításokat a rendszeres karbantartás segítségével megelőzze és a felújítási ciklusok idejét a lehetőség szerint meghosszabbítsa.

Fedélszerkezet vizsgálat közben; - Veszprém, Szent Margit templom

A célirányos szakmai tanácsadáshoz szükségünk van az épület használójától, tulajdonosától származó tapasztalatokra és információkra, amelyekre csak akkor számíthatunk, ha kialakul a kölcsönös bizalom.

Monumentenwacht-tól tanulunk; továbbképzés, a hollandiai, Thornban

A MAMÉG szerződésben rögzített tartalommal és gyakorisággal végzi a vizsgálatokat. Az ellenőrzések során elsősorban azokat a helyeket vizsgáljuk át, ahol a leggyakrabban keletkeznek olyan hibák, amelyek időben való kijavításával a nagyobb károk megelőzhetők. A rendszeres gondozást elsősorban már felújított épületeken célszerű végezni, hogy a felújításba fektetett pénz jól hasznosuljon, és az épület felújítás utáni jó állapota minél hosszabb ideig kifogástalan maradjon.

Célterületeink, és egyéb tevékenységeink

Állapotvizsgálat, védett és nem védett épületek gondozása, környezetvédelem mellett pályázati tanácsadás a tulajdonosoknak a felújítással, javítással összefüggő pályázatok írásához is. Felvilágosító programok

szervezésével szeretnénk népszerűsíteni tevékenységünket és szemléletünket nem csak a tulajdonosok, hanem a társadalom szélesebb körében is.

Állapotfelmérési munkáink

- 47 Veszprém megyei műemlék templomrom ill. várrom,
- Veszprém Megyei Könyvtár,
- Ukk; általános iskola
- Tihany, volt magtár
- Pécs, Régészeti Múzeum
- Noszvaj, Borház

Gondozási feladataink

- Veszprém, Kossuth Lajos Ált. iskola
- 23 Veszprém megyei templom (a szerződés-kötés folyamatban)

A hazai műemlékvédelem egyik hiányzó szegmensét szeretnénk kialakítani. Mindez sok nehézséggel, munkával és idővel járó feladat. Szeretnénk, ha egyre több magyarországi szervezet, magánszemély ismerné fel munkánk szükségességét, és partnerként kezelné szervezetünket az épített örökség és a társadalom közötti híd kiépítésében. Azt szeretnénk, hogy munkánk nyomán épített környezetünk állapota, és megmaradásának esélyei javulnának.

Sarkadi Eszter

Az önkormányzati irányítás lehetőségei és eszközei a történeti és műemléki értékek megőrzésében

A pécsi világörökség példája

A téma pécsi aktualitása

Pécs, a 2000 éves örökség városa különösen gazdag műemlékekben, kulturális és művészeti értékekben, kiállításokban, rendezvényekben, fesztiválokban, nemzetiségi hagyományokban. A belváros késő-római ókeresztény temetője 2000 óta az UNESCO világörökség része. A főváros után itt található a legnagyobb számú védett műemlék, és itt a legnagyobb a választék múzeumi állandó kiállításokban és az időszakos bemutatókban. Ám hiába a számos érték és adottság, hiába az értékvédelem kiépített rendszere, ha a bemutatás, a megismertetés csak spontán módon, szervezetlenül, összefogás nélkül zajlik. Ezt

felismerve és a 2010-es Pécs Európa Kulturális Fővárosa évadra való felkészülés részeként a város vezetése olyan városfejlesztési stratégia kidolgozását kezdeményezte, melyben kiemelt szerepet kapott az örökségi értékek védelme mellett, az értékek népszerűsítésének és hasznosításának programja.

A pécsi örökségi program

Az UNESCO Világörökségi listára kerülés nem csak dicsőséget, de kötelezettségeket is jelentett. Mindenekelőtt egy Kezelési terv kidolgozására került sor (2000, Gömör János, Katona Győr Zsuzsa, Sarkadi Eszter), a leendő világörökségi helyszínt kezelő szervezet körvonalainak és a közép- és hosszú távú feladatoknak a meghatározásával. Ezt követte egy háromfős önkormányzati Örökségi munkacsoport kialakítása (2000-2001), mely Sarkadi Eszter és Mészáros Bernadett irányításával előkészítette a Pécs/Sopianae Örökség Kht. létrehozását (2002) és az Esze Tamás utcai székhely kialakítását. A népszerűbb nevén „Örökség Ház” élére Dr. Ujvári Jenőt nevezték ki, mint a világörökségi pályázat pécsi gazdáját.

A kezdetben ötfős, akkor hazai viszonylatban egyedülálló szervezet EU projektek (AVEC, MAGISTHERE, APPEAR) révén szerzett tapasztalatokat, szaktudást és finanszírozást szakembereinek kiképzésére (2002-2004). Kétesztendő felkészülés után 2004-ben indulhatott be „A világörökség, mint turisztikai vonzerő” című nagyszabású egységes turisztikai termék (ROP projekt) kialakítása, amely a saját készítésű pályázattal elnyert 1,5 milliárd forint támogatás révén a Szent István tér és környékének föld feletti és föld alatti, teljes megújulását eredményezte 2007 tavaszára:

- feltárássra került több új ókeresztény temetőépület, köztük a legnagyobb, az úgynevezett „hét karéjos temetőkápolna” Visy Zsolt régész irányításával,
- a korábban látogatható lekopott sírkamrákat új ruhába öltöztették,
- megvalósult több sírkamra földalatti folyosóval való összekötése és a hét karéjos épület terének nagyméretű üvegfelülettel való lefedése révén
- a Cella Septichora Látogató Központ Bachman Zoltán építész tervei alapján, modern interaktív kiállítással,
- kiépült az északi és nyugati várfalsétány,

- díszburkolatot kapott a Szent István tér és környéke,
- felújították a Civil Közösségek Házát, mint a lakossági és pedagógiai örökségi programok leendő helyszínét.

A sírkamra bejárata XIX. sz.

Látogató központ

A nagyszabású program eredményeként az örökségi értékből létrejött európai szintű turisztikai termék üzemeltetése és a hozzá kötődő marketing munka 2007 tavaszától új kihívásokat jelentett a város és a Kht. számára.

Cella Septichora

A Kht., mint az örökségi program megvalósításának szervezete

A Pécs/Sopianae Örökség Kht. küldetése a korábbiakhoz képest letisztult, bizonyos szempontból egyszerűsödött: egy kézbe került és végre egységessé válhatott az ókeresztény temető kezelésének irányítása, koordinálása. Ugyanakkor a marketing munka sokkal szélesebb körűvé vált. Az új felállásban a fő feladatok a következők:

- az örökségi értékek bemutatása (különös tekintettel a lakosságra és az ifjúságra),
- az örökségi értékek működtetése/üzemeltetése
- az örökségi értékek megismertetése, népszerűsítése
- a vendégfogadási feltételek javítása (kiállításfejlesztés, környezeti infrastruktúra)
- műemlékvédelmi feladatok koordinálása (feltárás, védelem, helyreállítás, tudományos feldolgozás, adatbázis kialakítása)

Északi várfal sétány

A végrehajtás megoszlik az üzemeltetés és a marketing részleg között. A bemutatás, a kiállításfejlesztés, a műemléki feladatok koordinálása egyre inkább az üzemeltetéshez, a Cella Septichora Látogató Központhoz kötődnek, míg a megismertetés, népszerűsítés, a környezeti infrastruktúra, és az adatbázis kialakítása mint marketing és desztináció menedzsment feladatok, a marketing részlegre hárulnak, az ókeresztény temetőnél szélesebb körű, városi kiterjesztéssel.

A marketing munka

A megcélzott közönség, a két fő vendégkör egyrészt a turisták, másrészt a lakosság köréből kerülnek ki. Ezért a népszerűsítő, ráhangoló, becsábító marketing munka a helyi lakosság (különböző korosztályú gyerek és felnőtt városi polgárok, cégek, civil szervezetek), valamint a belföldi és külföldi,

Pécsre érkező illetve Pécsre készülő vendégek felé irányul.

Módszer

Az egyes marketing akciók erre a célra kidolgozott osztályozási elven alapulnak. Négy kategória különböztethető meg a vendégekkel való foglalkozások megtervezése során:

- Figyelemfelhívás – azoknak, aki még nem tudnak róla (pl. médiában)
- Találkozás – azoknak, akik már tudnak róla, de még nem látták (pl. sírkamra látogatás)
- Megismerés – azoknak, akik már látták, de még nem ismerik eléggé (pl. szakmai előadás klubfoglalkozás keretében)
- Megértés – azoknak, akik már ismerik, de még jobban szeretnék érteni (pl. továbbképzés idegenvezetőknek, pedagógusoknak)

Partnerek

A marketing program végrehajtásában elsődleges szempont a széleskörű partnerség a város egyéb látványainak gazdáival, örökségi, kulturális és turisztikai szakmai szervezeteivel, önkormányzattal, civil szervezetekkel. Mindemellert az országos szakmai szervezetekkel (pl. KÖH, VMNB, MTZrt.) is fontos az együttműködés.

Számos sikeres kezdeményezéssel, akcióval, programmal, büszkélkedhetünk:

- *Vetélkedők:* évente visszatérően több száz általános iskolás gyereket bevonó örökségi vetélkedő,
- *Képzések:* idegenvezető menedzser képzés a világörökséghez kötődő szervezetek szakembereinek, örökség menedzser egyetemi posztgraduális továbbképzés kezdeményezése, általános iskolai keret-terv program a város örökségének megismertetésére,
- *Tematikus séták:* nyitott műemlékek, ismerd meg a várost akciók,
- *Foglalkozások:* Örökségi baráti kör, Idegenvezetők Klubja, Iskolai projekt napok
- *Tájékoztatók:* Örökségi füzetek, Örökségi módszertani füzetek, leporelló sorozat, honlap (megújulás alatt, www.pecsorokseg.hu)

Terveinket, jövőbeni munkánkat elsődlegesen az EKF évre való felkészülés határozza meg

- helyi szinten a lakossági ráhangolás (pl. „Fogadd örökbe...”, „Hozd el a papát, mamát...”, „Legyen a város nagykövete”),

- régiós és országos szinten az örökség- és turizmus marketing tevékenység kiszélesítése (pl. városi szintű turisztikai desztináció menedzsmint szervezet felállításának szorgalmazása és részvétel benne, Magyar Történelmi Városok és Térségek Szövetsége működésének animálása és országos tapasztalatcserék, együttműködések kialakítása),
- nemzetközi szinten az AVEC hálózatra (www.avecnet.net) épített meglévő kapcsolatok intenzívebb kiaknázása.

Örökségmarketing stratégiánk és terveink végrehajtása során azonban szem előtt kell tartanunk azt, hogy városunk 2010 után is a kultúra, a művészetek és a műemlékek városa maradjon, hogy a 2000 éves Pécs, a harmadik évezred küszöbén hazai és nemzetközi szinten is az örökség kezelés és hasznosítás mintapéldájaként szolgálja az örökségvédelem és hasznosítás nemes ügyét.

Örsi Károly

Lélegző műemlékek – történeti kertjeink megújulása

Tizenöt évvel a háború után, 1960-ban amikor még romos volt a budai vár, a Palota, sok fiatal került az Országos Műemléki Felügyelőséghez. Az 1960-as évektől Horler Miklós sok fiatal tehetséges építésszel megszervezte azt az Európa, sőt mondhatni világhírű irodát, amelynek irányításával a magyar műemlékvédelmet addig nem látott magasságba emelte a következő évtizedekben. Ő volt egyike azoknak, aki a többévtizedes múltra visszatekintő magyar műemlékvédelmi tevékenység elejtett szálait újra felvette, s megtalálta a közös hangot, a tudományos kutatókkal, régészekkel, kőszobrászokkal, művészettörténészekkel stb. Én is ezidőben kerültem osztályára. Ő kezdeményezte a korszerű építészet alkalmazását a műemléki környezetben és a műemlékvédelemben. Ifjú fejjel, kiváló szakemberekkel körülvéve, megfizető feladataim voltak. Diplomatervem témája például a Siklósi-vár kertjének felújítása volt.

1961-ben megbíztak a Nagykereki Bocskai Vár környezetrendezésével, kertépítésével is, pedig akkor még a Budavári Palota kertjeinek felújításán is dolgoztam. A Nagykereki Bocskai Vár az egyik legveszélyeztetettebb műemlék volt. A várkastély körül elpusztult minden (a sarokbástya, a falak), a kietlen környezetben tyúkok kapirgálták a port. A várkastély is végveszélyben volt. Ezt a munkát akkor kezdtük el az Országos Műemlékvédelmi Felügyelőség keretei között, amikor megalakult a Hajdú-Bihar megyei Műemléki Albizottság. Mondhatom, hogy ezzel a még ma is működő Albizottsággal félévszázada együtt szolgáljuk a műemlékvédelmet a megyében és a megye határaitól is. Azóta nagy utat tettünk meg a ma "kulturális örökségvédelemnek" nevezett értékvédelemben.

Hazánkban az elmúlt évszázadokban nemzetközi viszonylatban is számottevő, jeles épített kertek, kertművészeti alkotások születtek. Létükről tudunk, de tudományos megismerésükkel az illetékes szakemberek (művészettörténészek, kertépítésszek stb.) nem sokat foglalkoztak. A kertépítészet története feldolgozatlan, ismeretlen volt. Akkoriban kertépítészetünk még nem törődött múltjával. Ennek megfelelően pusztultak is a kertjeink.

A II. világháború után ugyan történtek kísérletek legalább számbavételükre, de csak a kertek neveinek felsorolásáig jutottak el, a tudatos, szervezett védelmi munka sokáig elmaradt. E nyilvánvaló hiányt felismerve vállalkoztam a történeti kertek védelmére. Igaz, hogy a napi feladatom a műemléki építészet helyreállítások környezetrendezése, kertészeti rendezése volt, tervezéstől a kivitelezésig. Emellett mindig fontosnak tartottam a kertépítészet alkotások - mint műemlékek - védelmi feladatait is.

A legsürgetőbb, leglényegesebb volt a pusztuló történeti kertek helyzetének felmérése, a történeti kertvédelem intézményes megszervezése. Elvégeztük az ország történeti kertjeinek első számbavételét és helyszíni bejárását, amelynek során Csoma Antal segítségével 400 kert felülvizsgálatát, adatfelvételét készítettük el. Rangsoroltam a műemléki védelemre méltó történeti kerteket. (Abszolút rangsort megállapítani nem lehetett, a sokféle érték szerinti kategorizálás miatt.)

Az építésügyi miniszter 1967-es műemlékvédelemről szóló rendeletében a műemléki parkokat a műemlékvédelem hatáskörébe utalta. Szabó János miniszterhelyettes az ÉVM Műemléki Bizottságának ülésén (1968-ban) kijelentette: "a műemléki

védettség kérdésében határozottabb politikát kívánunk megvalósítani, mert felelősnek tartjuk magunkat abban, hogy az a kevés érték, ami van, reánk maradt, egész népünk számára megóvassék." Ennek értelmében az Építésügyi és Városfejlesztési Minisztérium, az OMF feladatává tette a történeti kertek védelmét és megbízta a feladat szervezeti, személyi és anyagi feltételeinek megteremtésével.

Hazánk területén 140 kertépítészeti alkotást tartunk védelemre méltónak, ebből 59 kertet jeleztünk nemzetközi értékűnek, azzal a céllal, hogy a világ történeti kertjeinek jegyzékében a magyar anyag is szerepeljen.

Az 1976-ban kiadott "Magyarország műemlékjegyzéke" már feltünteti és jelzi a védett kerteket. A Magyar Tudományos Akadémia Építészettörténeti és Elméleti Bizottsága dr. Major Máté akadémikus elnökletével 1977 május 26.-i ülésén tárgyalta a "Műemléki kertek és parkok helyzete" című előterjesztésemet. Munkámra nézve kedvező volt, hogy a műemlékkertek szervezett hazai védelmi szándéka találkozott a világ legjelesebb kertépítészeti alkotásainak, szervezett védelmi szándékával.

Az UNESCO keretein belül létrehozott ICOMOS-IFLA történeti kert szekciójának első kollokviumán (1971, Fontainebleau) már munkám eredményét ismertethettem. A kollokvium ajánlásaiban meghatározta a kertvédelem legfőbb céljait és műemléki értékeit. 1975-ben megküldtük a magyar történeti kertek jegyzékét is. (A legutóbbi magyar műemlékjegyzék már jelzi a védett hazai kerteket.)

Történeti kertjeink védelmét a nemzetközileg elismert magyar műemlékvédelem elvei és módszerei szerint végezzük. Kezdeményező, szervező, tudományos és tervező munkám eredményeként, vezetőim és munkatársaim, valamint a társintézetek, intézmények és a különböző területeken dolgozó szakemberek támogatásával ma már széleskörű műemléki kertvédelmi munka folyik hazánkban, és ennek szép eredményei a megújuló kertekben is megmutatkoznak.

Kezdeményezésemre az ICOMOS Magyar Nemzeti Bizottság keretében 1985-ben alakult meg a Történeti Kertek Szakbizottsága. E szervezet célja az ICOMOS-IFLA szellemében és ajánlásai szerint támogatni, összefogni,

szükség esetén irányítani a Magyarországon folyó munkákat. Ennek a bizottságnak tagjai kertépítészek: dr. Möcsényi Mihály professzor, dr. Jámbor Imre kertépítészeti tanszékvezető, Kiáczy György FŐKERT igazgató, Kokics Tibor a Kertészeti Egyesülés igazgatója, dr. Ormos Ilona kertépítészeti tanszéki adjunktus, J. Szikra Éva OMF kertépítész, Kiss József OMF kertépítész, Kecskés Tiborné FŐKERT tervezési osztályvezető, elnöke dr. Zádor Anna professzor művészettörténész, titkára pedig én voltam az OMF kertépítészeti műteremének vezetője. Ez a fórum lehetőséget adott a hazai műemléki kertvédelem rangjának emelésére.

Munkánk eredményeként a magyar kertépítészeti addig ismeretlen múltjának sok szépsége tárult fel, új lehetőségek bontakoztak ki. Kutatásaink igazolták, hogy országunk területén lévő történeti kertjeink rendkívüli értékűek kertművészeti szempontból és nagy használati értékűek a mai ember számára is. Körmend, Csákvár, Vép, Martonvásár, Lovasberény, Alcsút, Gyula, Mór, Fehérvárcsurgó, Sáropatak, Dég, Nagycenk, Fertőd, Keszthely, Seregélyes, Hógyész, Dénesfa, Vácrátót, Tata, Ókigyós, Tornanádaska, Füzerradvány, Boldogkő, Nagymágocs, Iharosberény kastélykertjei szebbnél-szebb, ma is meglévő történeti kertek. Történetüket levéltárakból, szaklapokból illetve a mai állapot felméréséből elevenítjük fel.

A magyar történeti kertvédelem adattárának létrehozása céljából folyamatosan végzünk kutató munkákat és ennek keretében jelentős, eddig ismeretlen kertépítészeti anyagot, tervet találtunk, illetve találtam. (Alcsút, Vácrátót, Gödöllő, Csákvár, Fertőd, Körmend, Hógyész, Nagycenk stb.) Több magyar történeti kert felmérését, tudományos feldolgozását készítettük el, kertek jelenlegi állapotáról fotodokumentáció készül.

1986-ban kezdeményezésemre és felvételeimmel az Országos Környezet- és Természetvédelmi Hivatal és a Kertészeti Egyetem Kertépítészeti Tanszékének közös munkájával elkészült az első magyar történeti kerteket bemutató állandó kiállítás Alcsúton. Az utóbbi két évtizedben több helyszínen több mint húsz nagyszerű kiállítás volt.

A tudományos feltáró munkában jelentős az, hogy a Kertészeti Egyetemen a Táj- és Kertépítészeti Tanszékén sok szakdolgozat, diplomaterv készült történeti kertvédelem témakörében. Konzultatív közreműködésünkkel készülő munkák a már ismert anyagokat jól rendezik, újabb ismeretekkel gyarapítják. Jó, hogy a magyar történeti kertvédelem is megjelent a tananyagban, és

néhány órában én is szólhatok a magyar műemléki kertvédelmi munkáról. Kölcsönösen előnyös, hogy az utóbbi években az egyetemi hallgatók gyakorlati munkában is ismerkednek a történeti kertvédelemmel (pl. fertődi, nádasladányi, csákvári, gödöllői ásatások, alcsúti kerttörténeti kiállítás). Ezt a javuló négy évtizedes fejlődést, közös munkát koronázta meg az Országos Műemléki Felügyelőség és a Kertészeti Egyetem Kertépítészeti Tanszéke közötti együttműködési megállapodás (1985). Ma is ennek megfelelően folyik a közös munka, újabban a gyakorlatok is (pl. felmérés, ásatás stb.). Segíteni kell az oktatást, hogy kialakuljanak a megfelelő bázisok a tervezésre, a kivitelezésre és a fenntartásra.

A Soproni Erdészeti és Faipari Egyetemen is készültek műemléki kertvédelem által is hasznosítható szakdolgozatok. Ezek mai megítélésünk szerint több kívánnivalót hagynak mégsem lényegtelenek. Így készült el Fehérvárcsurgó, Körmend, Tornanádaska, Soponya, Lovasberény, Vaja, Bajna, Lengyel, Dég, Tura, Zsira, Tengelic, Doba, Nádasladány, Cégénydányád, Kamond, Füzéradvány, Ikervár, Hőgyész erdészeti feldolgozása.

A nádasladányi kastélypark a befagyott tóval (2000)

1975-től a Budapesti Műszaki Egyetemen a posztgraduális szakmérnök képzés keretében a műemlékvédelem nagy hasznára történeti kertvédelmet és kertépítéstörténetet adok elő. Az adottságok folytán az erdészettel és a faiparral is szoros és egyre javuló volt az együttműködés. Az eredmények közül a legjelentősebbek a következők:

- Az országos erdőállomány fejlesztési tervébe is beépültek a műemléki szempontok.

- Közös munkánk és kertészeti terveim alapján újult meg a ráckevei, a noszvaji angol kert, a szerencsi és a mihályi várkert, indult el az alcsúti, a fertődi és a nagycenki park rekonstrukciója, hogy csak a legjelentősebbeket említsem.
- Erdészeti kezelésben jó funkciót szolgál és jól hasznosított a márévári vár, a visegrádi vár és környezete, mint jóléti erdő.
- Több erdőben álló műemlék környezetének megoldása köszönhető az erdészeti és műemléki együttműködésnek (pl. füzéri vár, vértesszentkereszti rom, salföldi, regéci, drégelyi várrom stb.).

Állami Erdőrendezőségek Műszaki Irodáinak helyi csoportja megbízásunkból készítette el a dobai, a füzéradványi és a cégénydányádi tájképi történeti kertjeinek felújítási terveit.

A fertődi "lés", a park erdészeti kezelésben lévő részének rekonstrukciós terveit is konzultatív közreműködéssel készítették el.

A helyreállított fonyódi palánkvár az „Fácánosban” (1998)

Az erdők többoldalú hasznosításának elvét magáévá tette az 1954-es Erdészrendészeti Világkongresszus. Ezt az elvet érvényesítette nálunk a Minisztertanácsnak az erdőgazdasági termelés fejlesztéséhez szükséges intézkedésekről szóló 1040/1954. sz. határozata. E szerint fokozottan érvényesíteni kell a közjóléti törekvéseket, és biztosítani kell az esztétikai elvek érvényrejutását is. Ennek eredményei a pilisi, a Börzsönyi és a Budapest körüli parkerdők.

Az Országos Műemléki Felügyelőség és az Országos Természetvédelmi Hivatal, illetve jogutódai mind szorosabb és jobb együttműködésre törekedtek. A műemléki védettségű területek gyakran természeti védelmet is élveznek, és van olyan műemlék, amelyik

természetvédelmi kezelésben van. A több évtizedes sikeres együttműködés eredményeként sok műemlék menekült meg a pusztulástól (pl. alcsúti kastélypark).

Az, ami a második világháború után évtizedekig "államosított volt", az 1990-es években ismét magántulajdonná lett. Az állami hivatalok is megváltoztak, ezzel a törvények is így a védelemben új korszak kezdődött új gondokkal. Sok helyen a védett értékek javára, előnyére történt a változás, sajnos több esetben kárára. A védelem nemcsak pénz kérdése, kellő szakértelem is szükséges és a védelem szándéka. Megfelelő szakértelem hiánya miatt az is előfordul, hogy jó szándékkal teszik tönkre a védett értéket. Van, ahol a "piacosítás"-nak esik áldozatul.

A 60-as években elkészült rangsorolás alapján nyilvánvaló lett a fontossági sorrend is. Ezek szerint kezdtem a távlati (akkor még 5 éves terv) és a konkrét helyreállítási terveket készíteni. Ennek megfelelően mozgósítva a lehetséges erőket, bevonni az iskolákat, egyetemeket, társintézményeket. Felmérések, kutatások, tanulmányok készültek. A fontosabbak előbbre kerültek.

A helyreállított seregélyesi kastély és a park (1985)

Így tervezhettem meg Nagycenk, Ráckeve, Martonvásár, Szerencs, Seregélyes, Mór Fehérvárcsurgó, Fertőd, Alcsút, Gödöllő, Bicske, Noszvaj, Siklós, Bajna, a Sárospataki vár, Kétegyháza, Pannonhalma, Tatavár történeti kertjeinek helyreállítását.

15 évig egyedül voltam, majd Szikra Éva és Kiss József alkalmazásával megszerveztem a történeti kert szakági tervezői csoportot, a

geodéziai felmérő csoportot, később a kertépítészeti osztályt, ellátva a felügyeletet, a kutatást, a tervezést, az oktatást, a kivitelezés irányítását, a népszerűsítést (televízió, rádió, szakkönyvek) és az archiválást. Sok szép eredményünk volt; nemcsak a történeti kertek, de valamennyi műemlék környezetének kertépítészeti, védelmi feladataiban sok millió ember öröme, hiszen ezek az emlékek igen látogatottak, az idegenforgalmat, a kulturális életet szolgálják.

Feladataim között volt a debreceni Nagyerdő, a Déri Múzeum, a református templom, a Hortobágyi Nemzeti Park környezetrendezése stb. csakúgy, mint a balmazújvárosi kastélykert szélén lévő, de a történeti értékeket figyelembe vevő új bevásárlóközpont terve is.

Egyik első cikkemben arról írtam, milyen jó lenne Nagycenk, Nagytétény kertjeit helyreállítani. Megadatott. És Nagykereki vára is ma már fél évszázada szolgálja a megye, az ország érdekeit. Kertjében az akkor ültetett fák megnőttek, park lett, ami növeli a várkastély hasznosságát, szépségét.

Az alcsúti Cifra Istálló, ma golf klub (2000)

Tahi Tóth Ilona

A Király-u. 26 sz alatti egykori Jálics ház felújítása (egy Hild ház megmentése)

Budapest világörökségi területének az Andrássy úttal és annak műemléki környezetével kibővített része az egykori zsidó negyed. Főutcája, a Városerdőbe (*ma Városliget*) vezető Király utca volt. Törtvonalú utcavezetése, a közel kétszáz éves épületek jelzik, hogy az Andrássy út

tervezett, reprezentatív egységes építészeti stílusával szemben, itt egy állandóan változó városrészrel találkozhatunk. A kétszintes, klasszicista, romantikus homlokzatokat a századelő szecesszióba hajló ötszintes épületei szakítják meg, a területre jellemző átjáróházakkal, mint a Gozdsu épülettömbje. Ma már egyre több a kortárs épület is, amit többnyire a műszakilag avult, elhanyagolt klasszicista épületek helyére terveznek, de nem a területre jellemző építési adottságokkal, szintterületi mutatókkal, homlokzati struktúrával és tetőformával, így félt, hogy a városrész beépítési jellege végleg megsemmisül.

A korai építésű lakóépületek megmentése azok műemléki (jogi) védelmével lehetséges, mert a tulajdonos önkormányzatok a terület többszörösére nőtt ingatlanárai mellett abban érdekeltek, hogy a bontás után mint üres ingatlant értékesítsék, majd többszintes épületekkel építsék be azokat.

Példám, a megmentett Jálics ház, rendhagyó történet, mert ritka az olyan építető, aki hosszú távú fejlesztésben gondolkodik és nem csak lakó-, hanem közösségi-funkciót is tervez egy régi lakóépületben. Ez a vegyes funkció lehetőséget ad a nagyobb léptékű építészeti gondolkodásra.

A megvalósult és befejezés előtt álló rekonstrukció azokat a határokat feszegeti, amin a műemlékes szakma mindig és mindenkor vitázni fog: „hol a beavatkozás határa, mi az amit ma látunk?”; műemléki rekonstrukció, vagy új épület régi környezetben?

Értékelés, válasz helyett rövid összefoglaló az épület történetéről, a felújítás körülményeiről és néhány fotó a mai állapotról.

Az Andrássy út megnyitását megelőzően, az egykori Pest-Budán a Terézvárosban a Király utca fontos szerepet töltött be, hiszen a városrész főutcája volt, fontos kapcsolattal a Városerdő felé, élénk kereskedelemmel. Jelentősége csak az Andrássy út kiépítésével csökkent, de végleg sohasem veszett el.

A mai ház helyén nagy valószínűséggel ház állt már az 1760-as évektől, de mint sok más Király utcai épületet, ezt is elsodorta az 1838-as árvíz. A feltörekvő bor-nagykereskedő Jálics Ferenc András 1840-ben vásárolta meg a telket, amelyre a korszak egyik legjelesebb építészevel, Hild Józseffel terveztetett házat magának a 26 sz alatt. Ha az építéskori terveket nézzük, a korra jellemző egyszerű alaprajzzal és hagyományos szerkezetekkel épült, tiszta szerkesztésű, funkcionalista lakóépületet látunk, ami tükrözi a megrendelő igényeit.

A máig eredeti állapotában fennmaradt boltozatos pincerendszer, egykor több épület pincéjével volt összekötve a gyors és egyszerű áruszállítás érdekében. Az épület az utcai homlokzat, a kapualj és a lépcsőház kivételével lényegében megőrizte építéskori állapotát. Szerény, minden különleges részletet nélkülöző tipikus klasszicista lakóépület tágas kocsiáthajtóval, nagy udvarral. Nem tisztázott pontosan, hogy az eredeti terveken látható udvari kereszt szárnyat mikor bonthatták el.

Feltételezzük, hogy a homlokzatot az 1920-as években díszítették fel, ekkor kaphatta a

család foglalkozására utaló, szőlőfürtökkel és szalagdíszekkel gazdagított vakolatdíszeket és a portálrész is átalakult. Az államosításig a család birtokolhatta az épületet, amit később szerény tanácsi, majd önkormányzati lakóépületként használtak, de soha nem újították fel, ezért a rendszerváltás idejére kritikus műszaki állapotba került.

Az épület alatt húzódó pincerendszer téraránya, faragott pillérei, a vegyes falazatban kiépített szellőzőrendszere, a kapualj, a lépcsőház eleganciája mindenkit

meggyőzött arról, hogy hiba lenne egy új beépítéssel mindezt eltüntetni. Alaprajzi rendszere csak az államosítást követően módosult, amikor szerény bérlakások számára meggondolatlanul az eredeti fafödémek felett vizes helyiségeket alakítottak ki.

A ház műszaki állapota, - mint annyi más klasszicista épületünk esetében - a helytelen átépítések, az elmaradt karbantartás, a felújítások hiánya miatt a rendszerváltozás idejére tragikussá vált, ezért a területen tervezett tömbrehabilitáció többször is javasolta teljes, vagy részleges bontását. Megmaradása végül is - mint több más Király utcai épület esetében - az Országos Műemlékvédelmi Hivatal által javasolt, és 1996-ban megtörtént védetté nyilvánításnak köszönhető.

A területre jellemző intenzív építési szándék nemcsak a nem kívánt bontásokat sürgeti, hanem hatással van a tágabb környezetre is. Az építkezések fokozzák a dinamikus terheléseket, megjelenik a szint alatti mélygarázsok építési kényszere, a magas épületek melletti alacsonyabb építésű házakon szükségszerűek a kéményhosszabbítások, tehát megjelennek olyan műszaki előírások, amiket egy új beépítésnél kötelező érvénnyel be kell tartani és tartatni. Ezek a műemléki jelentőségű terület épületeinek műszaki állapotát egyértelműen rontják és tönkreteszik a kialakult városképi látványt.

Amikor a tulajdonos, a kerületi önkormányzat szabadulni akarván a felújítással és a bérlők kiköltöztetésével járó terhektől, el akarta adni az épületet, tisztázta a KÖH jogelődjével az egykori OMVH-val a tervezett építési programtervet.

Elkészült a művészettörténeti kutatás és a tudományos dokumentáció, aminek felújítási javaslatait az építési engedélyezési terv készítői figyelembe vették. A kerületi építési szabályok lehetővé tették a meglévő tetőtér beépítését, valamint a megsemmisült egykori kereszt szárny visszaépítésével ugyanitt egy többszintes épületszárny megépítését. A beépítési kontur követte az építéskori állapotot, ugyanakkor a kellemes arányú belső udvar lefedésével növelték a beépítési lehetőségeket.

Az önkormányzat bérbe adta a földszintet a V.A.M Design belsőépítészeti stúdiónak, ennek vezetője, Vincze Miklós, beleszeretve az épületbe, vételi szándékát jelezte a tulajdonos felé. A vételi ajánlat mellé programterv és műemléki tudományos dokumentáció is készült, aminek felújítási

javaslatát a tervezésnél, majd a kiviteli munkák során is figyelembe vették. (Farbaky Péter, majd Kemény Mária művészettörténészek voltak a kutatók, a felelős építésztervező Vincze Miklós volt.)

Érdekes dilemma volt a homlokzat építési periódusait megismerve eldönteni azt a kérdést, hogy melyik építési korszakot mutassuk be. Sikerült meggyőzni a tervező építészt arról, hogy a szőlőfürtök utalnak az építető személyére, megtartása dokumentum értékű, így eltüntetése és az általa javasolt és szeretett szigorú szerkesztésű klasszicista homlokzat visszaállítása jelen esetben hiba lenne.

Az általa tervezett funkció, a DESIGN Center, több funkciót is takar. A földszinten és a pincében bútorbemutató terem, bormúzeum, kiállítótér és üzlet, az emeleten egybefüggő nagy terek vannak bemutatók és konferenciák számára, a tetőtérben pedig kétszintes műteremlakások helyezkednek el.

A Hild féle pincetér attrakciója kibővült egy új elemmel, miután kiderült, hogy az udvar egy részén soha nem valósult meg a terveken ábrázolt boltozatos pincerész. Mivel az eredeti terveken ábrázolt állapotokat kívánták rekonstruálni, így ott egy új elemmel, egy üvegfödémmel lezárva kapcsolták hozzá az eredeti pincerendszerhez a kibontott udvarrészt. A tervező tudatosan hántotta le a régi vakolatréteget a szerkezeti falakról megmutatva az építéskori vegyes falazatot.

Megőrizte és megtisztította a pincerendszer faragott kő pilléreit, valamint a függőfolyosó eredeti kő elemeit, de ugyanitt a régi motívumok alapján a régi korlát helyén már új szerkezet épült.

A főlépcsőházban a feltárt minták szerint helyreállították a díszítőfestést, de új esztergált fakorlát készült a régi helyén.

A lefedett udvar kellemes arányú, igazi attrakív tér lett a boltozatos tág kapun át beláthatunk már az utcáról is, ami változatos funkciónak alkalmat adó eseménytérré vált. Az üvegfödémmel megnyitott padlón át leláthatunk a pincetérbe, a műteremszintekről a hátsó kertbe. Megépült az udvari keresztoszárny, a soha nem volt Hild féle keretes beépítés immáron modern eszközökkel készült el. Az udvar terét üvegtetővel fedték le, a falakat nyersen hagyták, az ajtók, ablakok vakolt keretelést kaptak.

Új terek és gondolatok, fények és árnyékok szerencsés szövete ez a ház, ami megmentve, de átalakulva él tovább.

Zágorhidi Czigány Balázs

A vasvári Domonkos Kolostor helyreállítása és hasznosítása

A vasvári domonkos rendház alapítását a rendi hagyomány IV. Béla királyhoz köti, és a rend helyi történetéhez kapcsolódó források is a 13. század közepéig nyúlnak vissza; ennek ellenére magát a kolostort sokáig középkori alapokon épült, egyszerű barokk épületnek tartották. Az 1985-86. évi műemléki kutatások során derült ki, hogy mind a templom, mind pedig a kolostorépület falai emeletmagasságig középkoriak, sőt nagyrészt a 13. századból származnak.

A szenzációszámba menő felfedezéssel lényegében Magyarország legrégebbi ma is álló koldulórendi kolostora került napvilágra, amely a mai napig nem került be a szakmai köztudatba. Mi több, nem oldotta meg a hányatott sorsú épület sorsát sem. A kutatások után az épület legnagyobb része kiürítve, lepusztult állapotban várt a felújításra, csak a templomot és a plébánia által használt szárnyat sikerült helyreállítani.

Az épületrekonstrukciót nehezítette két komoly építészeti probléma is: az egyik, hogy az addig kétszintes keleti és a déli szárnyra 1930-ban egy újabb emeletet húztak, a másik pedig az, hogy az 1960-as években a kolostornégyszög délnyugati sarkához egy eléggé jellegtelen és rendkívül ormóttan művelődési házat építettek.

Húsz évnek kellett eltelni, mire a város olyan lehetőségekhez jutott, hogy ezeket a problémákat meg tudta oldani. Ehhez segített hozzá a helyi múzeum kezdeményezése, amely az 1990-es évek végén azt tűzte ki célul, hogy az épület helyreállítását megfelelő hasznosítással kapcsolja össze. 1999-re elkészült az épület hasznosítási terve. Ez az egyházi, közösségi és kulturális célok elsődlegességét fogalmazta meg.

2000-ben a Magyar Millenniumhoz kapcsolódó lehetőségeket felhasználva kezdődött el a program megvalósítása. Ennek eredményeként az épület egyik szintje belülről teljes egészében megújult és látványos kiállításoknak adott otthont. Itt kapott elhelyezést a Vas vármegye középkorát bemutató kiállítás, és itt kezdte kialakítani az időközben ismét az épület tulajdonosává váló domonkos rend a rendtörténeti gyűjteményét, amely az épület helyreállításával párhuzamosan jött létre. A Domonkos Rendtörténeti Gyűjtemény, amely a

rendnek a kommunista rezsim alatt szétszóródott kulturális javait gyűjti össze. Ez a kezdeményezés, a helyreállításokhoz hasonlóan, néhány év alatt szintén látványos eredményeket hozott. Ma gazdag könyvtári, levéltári és muzeális anyagot őriz és mutat be.

A sikeres kezdeményezés – mindenek előtt a domonkos rend és a város szoros együttműködése – soha nem remélt lehetőségeket nyitott meg a helyreállítás előtt: 2005-2006-ban egy több mint 600 millió forintos európai uniós támogatás (ORPHEUS program) segítségével szétválasztották az épülettől a művelődési házat, egyik szárnyán lebontották a későbbi emeletraépítést és kívülről teljes egészében felújították a kolostort. A helyreállításoknak köszönhetően a város és a domonkos rend nem csak egy értékes és látványos műemlékkel gazdagodott, hanem egy értékes gyűjteménnyel és egy új közösségi házzal, valamint egy teljesen felszerelt zárandokszállással

is, amelyek új távlatokat nyitnak a település kulturális és turisztikai életében.

A cél megvalósítása érdekében összefogott az idővel közös tulajdonossá váló város és a domonkos rend. A munkát segítette az épületet használó helyi múzeum és az egyházközség is. A példa értékű összefogás rövid időn belül látványos eredményeket hozott: A rekonstrukció a város főterének átépítéséhez kapcsolódó homlokzat-helyreállítással kezdődött, majd az épület emeleti szintjének múzeumi célú kialakításával folytatódott. Maga a múzeum is több lépcsőben épült ki, egyik részén ma egy látványos középkori megyetörténeti kiállítás és a hozzá kapcsolódó kutatószoba található, másik részén pedig a Domonkos Rendtörténeti Gyűjtemény talált otthonra. A gyűjtemény a rend elhatározásának és a múzeum szakmai munkájának köszönhetően a helyreállításokkal párhuzamosan jött létre, és ma már gazdag könyvtári, levéltári, valamint muzeális anyagot őriz és mutat be. A déli szárny emeletráépítését már egy újabb pályázati program keretében sikerült visszabontani, jelenleg az új tetőtérben a gyűjteményi raktárak, a múzeumi szinten pedig turisztikai fogadótér kialakítása folyik.

Remélhetően a tulajdonosok és a fenntartók az épületegyüttes és új intézményeinek üzemeltetését is hasonló együttműködéssel, újszerű működési formában és nagy sikerrel oldják majd meg az elkövetkezendő években!

Kovács Dezső

Kezelés –kezelési terv - kezelő szervezet – avagy ki is az a bizonyos „műemlék (helyszín) menedzser” Hollókőt menedzselni?

Idén lesz 20. évfordulója, hogy Hollókő ófaluja felkerült az UNESCO Világörökség listára.

Műemlékvédelmi szempontból azonban Hollókő már több mint fél évszázada valamilyen szintű műemléki védetség alatt áll és a természetvédelem is 30 éve jelen van a Tájvédelmi Körzet létrehozása révén. Az évfordulók remélhetően alkalmat adnak arra, hogy kormányhivatalok, civilek, önkormányzatok és az állampolgárok is összegezzék és továbbgondolják Hollókő és a vidéki örökség ügyét.

A Világörökség Bizottság Hollókő ófaluját, mint kiemelkedő, egyetemes értékkel bíró helyszínt, a világörökség listára kerülés 5. kritériuma alapján fogadta el. Ez műemlékkel, épületcsoporttal és helyszínnel kapcsolatban kimondja, hogy egy adott kultúrát vagy kultúrákat képviselő hagyományos emberi település vagy földhasználat kiemelkedő példája, különösen, amikor visszafordíthatatlan változások hatása veszélyezteti.

Az ICOMOS, a felterjesztést véleményező szervezet az alábbiakat fogalmazta meg támogató javaslatában:

- *Hollókő nem múzeum, ahol már megszűnt a hagyományos tevékenység, hanem egy élő közösség, melynek megőrzéséhez nemcsak hozzátartozik a mezőgazdasági tevékenység, hanem a megőrzés sikerét is biztosítja.*
- *Hollókő egy hagyományos falu a helyben történő önkéntes megőrzésnek kivételes és különleges példája. Az 1983-as tájvédelmi körzet projekt keretén belül a korábban összevont földterületeket visszaállították eredeti keskenyparcellás formába, amely oly karakterisztikus jellemzője a családi gazdálkodáshoz kapcsolódó földművelésnek. Újra telepítették a szőlőket, a gyümölcsösöket és a zöldséges kerteket, helyreállították az ökológiai egyensúlyt még az erdő környezetében is, különös figyelmet fordítva a történeti hitelességre.*
- *Hollókő nemcsak a palóc népcsoportot jellemzi a magyarságon belül, hanem tanúja a vidéki élet hagyományos formáinak egész Közép-Európában, mely általánosan eltűnt a XX. században a mezőgazdasági forradalom révén.*

A 5. kritérium tehát a visszavonhatatlan változásoktól akarja megóvni a kiemelkedő értékeket.

Az ICOMOS pedig az élő közösséget, a helyi megőrzés jelentőségét és a lakosság aktív és hagyományos mezőgazdasági tevékenységét emelte ki, továbbá azt a történelminek nevezhető szerepet, amellyel Hollókő képes a már letűnt hagyományos mezőgazdasági életformát visszaidézni és bemutatni.

Hogy valóságalapú volt-e a fenti érvelés 1987-ben, arról nem érdemes vitatkozni. Mindenesetre akkor az ófalu még valóban élő képet mutatott, legalább 100-an laktak a védett településrészen. Hogy 20 évvel később, 2007-ben hasonló értékelést kapna-e az ófalu, az azonban már erősen kétséges.

Az ófalu ma már egy kihalt településrésznek tekinthető, skanzennek, üdülőtelepnek vagy turisztikai attrakció-területnek, mintsem egy élő falurésznek.

Elfogyott az erő, amely művelné a keskenyparcellás területeket, amelyet így visszafoglalt a természet. A hagyásfás legelő helyén a falu és a vár között erdő nőtt. A falu előtti kertek elhanyagoltak, gazban állnak, a falu körüli legelők felgyomosodtak. Az ófalu házainak karbantartása, útjának helyrehozatala, az infrastruktúra fenntartása jelentős forrásokat igényel.

A világörökség menedzselése a falu önkormányzatára és közalapítványára hárul. Nem egyszerű feladat ennek megfelelni Magyarországon a XX. század végén és a XXI. század elején. A menedzselés is olyan népi innováció, mint az aranymetszés szabályai szerint épített házak az elmúlt évszázadokból. Némi élességgel és rezignáltsággal mondhatom, hogy e tekintetben Hollókő nagyon magára maradt az elmúlt 17 évben. Világörökség cím ide vagy oda, külső intézmény nem törődött azzal, hogy milyen foglalkoztatási, demográfiai, privatizációs, spekulációs, stb. folyamatok zajlottak a világörökség faluban.

Ami Hollókőn történt és történik, persze nem egyedülálló jelenség. Más világörökség helyszíneinek esetében is jeleznek hasonló fejleményeket. A hagyományos életmódot és megélhetést a világ egyre több részén fenyegeti veszély.

A vidéki közösségek átalakulnak, a mezőgazdaság már korántsem az egyedüli megélhetési forma.

E közösségek egy részének az örökség ápolását ajánlják a gazdasági fennmaradás, a fejlődés és a túlélés érdekében.

A közösségi örökség egy része az építészeti, tárgyi, vagy természeti örökséghez kötődik, a másik pedig a nem kézzelfogható örökséghez, dalok, táncok, hiedelmek, szokások, ízek, illatok stb. formájában. Az örökség hasznosítása rengeteg kérdést vet fel, amelyek a különböző társadalmi korszakokban másként vetődnek fel, más-más válaszokat kívánnak.

Néhány nagy kérdés, ami Hollókőn sem kerülhető meg: Lehet –e és mennyien tudnak a globális világban a régi örökségből, a hagyományokból megélni? Meg tudja-e tartani tényleges örökségét az örökös, vagy majd jönnek mások, gazdagabbak, okosabbak, akik jobban tudnak sáfárkodni az ősök hagyatékával? Milyen hagyományoknak van lehetőségük túlélésre, sőt továbbörökítésre az új generációk számára?

Örökség felfogások

Az örökség tág értelemben olyan anyagi, tárgyi szellemi természeti vagy kulturális értéket jelent, melynek anyagi és szimbolikus értéke van és nemcsak az örökös, hanem tágabb közösség számára is értéket jelent. Az örökség objektumok a maguk idejében hétköznapi eszközök vagy tárgyak, vagy olyan szabályok voltak, amelyek a hétköznapi életet is meghatározták. Az örökség a múlt terméke, történelmi időhöz, több ezredévhez, vagy akár a közelmúlthoz tatózó értéket jelent. Az örökség kapcsolat a múlt, jelen és jövő között. A múltbeli örökségek jelenben is megjelenő, megjeleníthető formáihoz gyakran illesztődik az 'élő' jelző, új kategóriát, „élő örökség” alkotva ezzel. Élő örökségként említik pl. korábbi kulturális hagyományok, énekek,

táncok, öltözködés, étkezés fenntartását, bizonyos ünnepek, játékok megtartását. Ezek a múlt valamilyen jeles eseményéhez kapcsolódnak és az adott közösség számára fontos jelentéssel és tartalommal bírnak, de a közösség életformáját már nem az örökségben foglalt értékek határozzák meg.

Az örökség tehát többnyire egy olyan kategória, mely adott formában és tartalommal fontos értékeket közvetít, de már nem szükségszerűen képvisel követendő normát és szabályt az adott közösség számára, viszont azonosítja, egyfajta szellemi érzelmi hálót teremt az adott közösséghez tartozók számára.

A történelemben a társadalmi, gazdasági, technikai változások sokszor át/leértékelik a korábbi eszközöket, eljárásokat, szabályokat, hagyományokat, amelyek egy adott időszakban és környezetben szigorú jelentéssel bírtak. A változások elértéktelenítik, vagy lerombolják a korábbi normákat és szabályokat, és újakat hoznak a helyükre. Sokszor a politika (társadalmi forradalom) kényszeríti ki és juttatja érvényre a változásokat. Persze ezek alól mindig lesznek kibúvók, lemaradók, akik ki tudnak bújni a változások alól, és ideig-óráig megtartják régi értékeiket és eszközeiket, szokásaikat. A társadalmi és technikai újítások elhalványíthatják a régi értékek egy részét, vagy éppenséggel fel is erősíthetik azokat.

A népi építészet és a hagyományos vidéki közösségek számára a XX. század viharos változásokat hozott Magyarországon és másutt is a volt szocialista országokban. A szocialista modernizáció (faluvillamosítás, nehézipari programok, a mezőgazdaság kollektivizálása, tsz szervezés stb.) gyökereiben kérdőjelezte meg a hagyományos paraszti értékeket és viszonyokat. Az idősebbek még emlékezhetnek, hogy még a mozgalmi dal is „a múltat végképp eltörölni” igyekezett.

Hollókőn és másutt a műemléki beavatkozás és értékmentés együtt járt az államosítással –mert nem lehetett másként. Az erőfeszítések eredményeként az együttes előbb védett népi műemlék együttes, majd világörökség lett, de valahol elcsúszott az ügy. Nem a hollókőiéi lettek saját örökségük hordozói, őrzői. Az építészeti érték újratemtése kívülről történt és nem történt meg a helyi közösség szemléletének átforgatása, saját múltjának értékévé történő felfogása és megjelenítése. Két kis példa: „A kis ház az

ófaluban szép”, mondja egy hollókői asszony az újfaluból. „De a kis ház a szegénység volt. Nekem a nagy ház tetszik, az lenne jó itt, a mostani házammal szemben, az újfaluban.” Egy helyi mester pedig így vélekedik: mik azok a „rongy kis vályogházak” az ófaluban a kőházakhoz képest, amiket ő épített?

Az 50-es 60-as évek falusi felfogása azokat az értékeket, amiket e házak és a környezet képviselt, a kettő harmóniáját - nem értékelte. Milyen is lehetett belülről ez a harmónia? Ezt a harmóniát nyilván egy kívülről jövő rápillantás érzékelte csupán, ez egy vizuális harmónia volt, és nem a helyi belső társadalmi viszonyokra vonatkozott. Egy külső tekintet és szemléletmód, amivel a helyiek nem tudtak igazán mit kezdeni, mert az ő valóságukban ez meg sem jelent. Az ugyanis tele volt kemény küzdelemmel és harccal, örökös munkával. Mindennapi munkával és kemény küzdelemmel az életért.

A műemlékvédelem tragédiája és ellentmondása az én szememben Hollókő kapcsán az, hogy amit a 60-as években tett, az 'életmentő és értékmentő' volt. Anélkül ma nem beszélhetnénk világörökségről. Ugyanakkor, ahogy tette vagy tehetette, az is hozzájárult a falu kiürüléséhez, a helyiek elköltözéséhez, a falu elöregedéséhez. Azzal, hogy az örökség megőrzését nem a helyiekben, hanem művészekben, külső emberekben látták, és a falut rekreációs helyszínnek képzelték el, kempinggel, sátorozással az udvarokban, a falut már 25 évvel ezelőtt kítették a spekulációnak és hagyományápolás helyett presztízis, és üzleti helyszínné változtatták.

Hollókővel kapcsolatban ma már jól látható, hogy az „élő falu” megállapítás mögött nem volt egy megalapozott koncepció, csupán az volt az alapja, hogy az eredeti lakosokból valamennyien még állandó jelleggel éltek az ófaluban, ez jelentette az élő falu, vagy még élő falu jelleget. Ez az elképzelés nem becsülte fel a turizmus hatásait és nem vette figyelembe az ott élő emberek és a szükségszerűen megjelenő turizmus igényei között feszülő ellentmondásokat és konfliktusokat.

Az a jó szándékú tanács a 80-as évekből - hogy az ófaluban ne csináljanak semmi különlegeset, mindent csak úgy, ahogy régen - több dolgot nem vett figyelembe. Egyrészt azt,

hogy a modern élet állandóan változó igényeinek, kihívásainak még a nagyon zárt vallási, ideológiai, hagyományörző közösségek is nagyon nehezen tudnak ellenállni. Másrészt ez a felfogás nem számolt a turizmus hatásaival, azzal, hogy a turizmus mindig eltérő kultúrák találkozása is egyben, amelyben mindkettő hat egymásra. Az a remény, hogy a helyiek majd ott maradnak és élnek megszokott életüket, amiben majd a turisták gyönyörködhetnek, meglehetősen naív volt. Egy település, egy élő közösség, amit kitesznek a turizmus színpadára, óhatatlanul megváltozik. Hollókőn a 'turizmus színpadára kített' közösség az újfaluban éli életét, ami érdektelen a turisták számára. Az ófalu, mint turizmus színpad jelenik meg, és hogy az ott lakó néhány idős emberen kívül még ott is mozognak a helyiek, ebben a templom és a közintézmények ófaluba telepítése játszik szerepet.

A műemlékvédelem Hollókőn csak az épületeket védte, a helyiek életét nem, pedig ebben az esetben a helyi társadalom megtartására is törekedni kellett volna. A világörökség ugyanis nehezen értelmezhető a helyi közösség nélkül. Ha csak budapesti és máshonnan származó emberek laknak, üdülnek az ófaluban, ha nincs, aki megművelje, fenntartsa már a környék mezőgazdasági területeit, természeti környezetét, akkor a műemlékvédelmi szándék, a világörökség cím és az általa reprezentált érték között már nincs összhang.

Hollókőt nem egy múltba, kőbe, agyagba zárt világgként kell megtartani, hanem olyan élő közösségként, mely tiszteli és őrzi hagyományait. Ezeket az erőfeszítéseket pedig anyagilag is honorálni kell, úgy ahogy Európa más országaiban is teszik, ahogy a táj fenntartásáért és a helyben maradásért másutt fizetnek a gazdálkodóknak, ahogy a kiemelt művészek, sportolók teljesítményét is elismerik. Másként aligha lesz belőle élő falu. Az 50 évvel ezelőtti elképzelésekkel ellentétben a spekuláció, a százfelé húzó érdekek, a modern élet nyomása skanzenné, presztízis szintérré, színpadi produkcióvá változtatja az örökséget.

Ingval Maxwell

It's Time to Change: an Integrated Approach to the Needs of Repair and Maintenance in the Built Heritage is Long Overdue

Abstract

There are many challenges currently facing the construction industry. With a habitual emphasis of education and training on new-build activities a legitimate criticism can be levied that the industry has repeatedly ignored the repair and maintenance sector. Evidence is emerging that this type of work can amount to half the total industry expenditure in any one year, and there is an increasingly recognised need to rebalance the situation to ensure that the industry is fully prepared for the work it actually does.

Currently, it could be argued that due to a lack of knowledge, skills and materials, much compromise is being reached in trying to undertake appropriate remedial work. Quite simply, that knowledge, degree of required skills, and access to an appropriate range of traditional building materials is missing. Much needs to be done to achieve that balance and this requires involvement from all sectors of the industry, and the building material suppliers.

Context

The integration of knowledge, skills and materials is essential to ensure the right conditions to undertake effective conservation work. In many countries, the collective body that constitutes the construction industry has generally forgotten that the use of local materials helps to identify the indigenous character and variations which can be found in traditionally constructed buildings. This diversity, quality and appearance is the direct result of a symbiotic relationship between the local environment, its geology and the emerging architecture.

Regrettably, this previously intuitive link has been broken for much of the last century, and an awareness of the related needs generally lost. As a result, the quality of our native architecture is being steadily negated by the lack of knowledge, a limited availability of traditional craft skills and, perhaps more significantly, a lack of access to the range of original building materials which created the quality of the architecture in the first place.

Ambivalence currently exists in dealing with the existing traditionally constructed building stock. This is occurring at all levels of the construction industry with designers being

uncertain of traditional technologies and how they perform; engineers unable to accurately calculate the performance of standing masonry structures; contractors looking for the cheapest options; craftsmen working with, and applying, the wrong materials; trainers lacking the training; educators lacking the education; and building owners persistently taking a short-term view in decision making through lack of awareness.

Frequently, many practical decisions taken in the supposed well-being of the buildings have been shown to be falsely informed, resulting in added difficulties having to be faced up to in the future. Meantime, Mother Nature has persistently exploited the weaknesses in the decision-making chain and, through the simple expediency of water penetration, has greatly added to the dilemmas now having to be faced.

Maintenance is critical to the well-being of property (Photo: Ingval Maxwell)

Through the increasing and persistent use of synthetic, alien and variable materials, along with inappropriate replacement elements such as windows and rainwater-good, the process of negation in the quality of the traditionally constructed building stock is relentless. There are many factors that contribute to this overall negative impact. In the past, pre mass-transport era, traditional buildings were generally created from materials obtained from the immediate locality. This fashioned and maintained a local identity, provided integrated employment for the local people, was energy efficient and admirably fit for purpose, resulting in what we currently term a sustainable approach.

Compromise has become the norm

Sadly, no longer recognised as such, many of the original sources of traditional building materials have long since been sterilised. A downturn in

demand and increasing economic pressures; under-investment; and a wholesale unthinking drift towards the adoption of more modern, factory produced, quality controlled hybrids have made significant in-roads into the building industry without any consideration being given to the fact that the existing building stock may need to be repaired using the original materials. As a result, a negation of the quality and appearance of our indigenous building stock has been steadily growing in scale over the past century to the point where the aggregated result risks its originality and integrity. Compromise, in all aspects of the industry and its work, has long since become the standard approach.

A reawakening

Against such an unsatisfactory background, the emerging sign of this created dilemma is beginning to occur. The awareness of the need to identify where original materials came from; the understanding that climatic influences can add to the maintenance needs of structures; the recognition that poor repair techniques can compound the problems; the concern that previous unsatisfactory maintenance work has added to future repair bills; the lack of available traditional building materials; and the acknowledgement that we may not have the properly trained craftsmen to do the work, are amongst the issues that are starting to come to the fore.

Whilst it is not too late to turn many of these issues around, the challenge involved in doing so will be considerable. A holistic approach and strategy, that involves all sectors of the industry, will be necessary. A built heritage training, education and support activities framework needs to be devised. At its heart there will be a need to obtain the missing knowledge and convert it into educational and training outputs.

Scottish Lime Centre, Charlestown, Fife: Experimental Lime Kiln (Photo: Ingal Maxwell)

The vocational understanding that we once had will have to be re-learnt through research, distilled and translated for use by the learned community. The awareness of how traditional craftsmen exercise their skills needs to be re-identified and translated for adoption by the present training providers. Inevitably, this will require a degree of re-training the trainers to ensure that their relearnt understandings are imparted effectively. This, in turn, will require an effective and new communication route to be established between the academic, educational and vocational worlds.

There is a risk however that any effort into these areas could be badly misplaced if there is not the same effort put into ensuring that the supply of the full range of traditional building materials can also be assured. There was little point in educating specifiers to specify correctly, or train craftsmen to work properly on traditional buildings if it is found impossible to obtain the original materials to do the work correctly in the first place. Acknowledging that many substitute materials are already in use, clearly there is a demand to be satisfied. But more often than not, these materials are chosen on the grounds of cheapness, their ready availability and (supposedly) maintenance free function. There performance-in-use criteria are rarely challenged

on the basis that many building owners, funders, planners, building professionals and contractors find it difficult to think and plan strategically beyond the stated guarantee periods. Yet, many buildings that are being repaired by these replacement materials may already have provided an effective service life for well over a hundred years.

Consequently, there is a need for a greater debate on these issues that could be triggered by the sustainability, carbon footprint and embodied energy arguments that currently exist. The deliberations could focus on co-operation and multi-level integration across the disciplines to review how the present supply and demand factors could fit into the emerging understanding created through a renaissance of relevant knowledge on how traditional building actually do perform. To achieve a real meaningful change in direction calls for a greater degree of awareness of the range of risks that are currently being taken. The potential that a considerable amount of money is being wasted in carrying out ineffective repairs and inappropriate maintenance needs to be recognised, and a significant change in the way we have been habitually training and educating in the construction industry needs to be reversed. Recognising that the industry actually operates in two almost equal parts - new-build, and the repair and maintenance sector - is the starting point.

Conclusion

Given the challenges that have to be faced it is clear that a significant change is required to the way the construction industry deals with its repair and maintenance sector. By omitting any formal education or training in the sector over the past half-century there is much to be caught up on. In recognising this challenge much can be achieved through goodwill and a co-ordinated effort by all the parties involved. Some significant steps have been taken in recent times and there is every hope that this will continue to produce positive results in the years ahead.

Margareta Vyoral-Tschapka

Grinzing – Cultural Landscape in Danger

Among the settlements on the hillsides in the northwest of Vienna Grinzing is the most famous one. Its history is going back to the times of the Celts who cultivated wine in this region. When the district became part of the Roman province Pannonia presumably the houses of wine growing farmers existed there in the vallies of the streams flowing to the Danube. The place was only one kilometre away from the Limes road that the Romans set up along the Danube in the first and second century. The rests of a Roman watchtower are preserved under the church of St. Jakob in Heiligenstadt situated between Grinzing and the Danube. The existence of the medieval village is attested by documentary sources in the beginning of the 12th century, and since then the cultivation of vinyards increased. In the 14th century Grinzing was known as a prospering village of wine growing farmers who had their houses in the bed of the streams Pointenbach and Reisenbergbach joining in the upper part of the village. This area and also the lower parts of the settlement were fortified by towers and at least three small castles. Outside of the village stone walls running through the vinyards on the hills flanking the settlement guarded the population against attacks of enemies coming down from the forests on the mountains in the northwest or from the Danube in the east. The mountain next to the Danube (Leopoldsberg) since the 12th century was castellated by a fortress of the Babenberger margraves. He set up his residence in the city of Vienna in the 13th century. We do not know exactly the view of the medieval village of Grinzing but as the cellars of nearly every house in the centre show medieval stone walls (only the vaulting parts often were rebuilt in brickwork in the 16th and 17th century) we have notice about the structure and the arrangement of the houses themselves. They were built on narrow but deep rectangular parcels, each house flanked by a courtyard parallel to the dwelling. Towards the street the courtyards were closed by walls with a gate, the dwelling had a gable façade. The entrance of the house was situated on its yard side. The oldest houses with gable facades preserved in Grinzing are of the late gothic period (about 1500), some of them belonging to clerical owners kept by wine growing tenants show considerable dimensions (Passauerhof, first documentary reference in 1150).

In the sixteenth century building activity increased all over Europe. In Vienna and in the surrounding villages were effected by the danger of Turkish

invasions (1529 siege of Vienna) the buildings of fortifications. Italian architects and masons were called. They imported new techniques and the new Renaissance style. In this time very often the dwelling of the winegrower's farmhouse was connected with a second wing flanking the courtyard which towards the street was closed by a high wall with a gate. Later on the gate wall was substituted by a wing with a gate in the ground floor and rooms in the upper floor. So the new type of farmhouse in Grinzing and other villages of wine growing farmers outside of Vienna consisted of three (sometimes four) buildings enclosing the courtyard. The production of wine took place in the cellars under the farmhouse. Sometimes the press house was situated in the ground floor near the gateway. This arrangement often survived until nowadays though in the end of the 18th and in the 19th century the late baroque type of a dwelling in the suburbs of the city was adapted for the vintner's farm house: Towards the street there is one single building parallel to the street, with a height of one or two storeys, and a central gate ("Gassenfrontenhaus"). Behind the façade of this wing the traditional structure of the farm house enclosing the yard is preserved, sometimes its medieval walls, too.

Up to the beginning of the 19th century Grinzing was a village of about 80 houses, some of them fortified manors, and a late gothic church in the centre. This architectural arrangement was bedded into the lovely landscape of vineyards, gardens, roads, grassland, woods and two quarries. In the north on the hill next to Leopoldsberg in 1629 monks of the Camaldulense order erected a monastery with a church (in 1683 meeting point for the relieving troops against the Turks), another church was built near the

ruins of the Leopoldsberg Castle. In the middle of the 18th century the lovely landscape on the hills above Grinzing was discovered as a place for summer residences – manor houses, villas and small castles. One of these houses belonging to the Jesuits in 1773 – when the Jesuit order was disintegrated by the emperor Joseph II – was bought by Graf Cobenzl who together with Joseph II in 1777 had visited France and the new romantic garden of Ermenonville.

After his return to Vienna Graf Cobenzl started to lay out a landscape garden in English style on the Reisenberg hill which became a celebrated attraction admired by Wolfgang Amadeus Mozart and other famous visitors. In the beginning of the 19th century the garden landscape on the hills above Grinzing with restaurants and places of amusement was frequented by the Viennese, and the whole region became an attractive place of vacation. In the centre of Grinzing in 1842 the so called Casino was built, and in the second half of the 19th century the first villas were erected adjacent to the farm houses, one of them by the architect Heinrich Ferstel, and a number of small cottages was built along the roads on the border of the vintners' village.

In 1892 Grinzing and the other villages surrounding Vienna became part of the City. In 1902 a tramway was constructed and Grinzing became an attractive living place.

Between 1900 and 2000 in the area between the old village in the valley and the vineyards on the hillsides a great number of buildings came into being, mostly villas, but also some blocks of social housing. In 1905 the wood and the grassland on the hills was protected by law in order to prevent settlements, and a panorama road ("Höhenstraße") was planned connecting the new restaurants on the hills Cobenzl and Krapfenwaldl and the Cobenzl and the Kahlenberg hotel with Grinzing (mostly carried out in the 1930ies). In spite of the highly increased number of buildings the harmony of the landscape survived not only because of the well-kept vineyards.

In 1960 about 120 wine growing farmers offered their wine in special inns, the so called "Heurigen" and Grinzing became famous for its "Heurigen" all over the world but also because of the fact that the buildings are surrounded by the flourishing vegetation of the gardens, trees and bushes along the paths, meadows and groves and the spacious landscape of the vineyards. So architecture and nature form the harmonious unit of a "Cultural Landscape". This situation maintains as long as the dimensions of the buildings remain on a tolerable level and their formation goes well with the local "style". The second condition is the cultivation of the vineyards. Both requirements are in danger nowadays.

The building activity of the last ten years is going to threaten the balance of the lovely Grinzing landscape. Real-estate companies buy whatever they get intending to install flats in the former farmhouses or to obtain the permission for a new building on a former wine growing area. The economical situation of the farmers is problematic because of the competition with low-priced wines from other parts of Austria or from foreign countries. At the moment in Grinzing there are only nine families of wine growing farmers who offer their own local wine in "Heurigen"-Inns

("Buschenschenken"), all the other restaurants sell wine from abroad. As the prices for a flat or a house in Grinzing are very high the new owners try to erect buildings with three or four storeys flanking the courtyards of the historical farm houses, and those who succeeded in getting a site near the vineyard area are constructing monster-residencies.

The activity of the two responsible authorities – the office for the protection of monuments and the construction administration's section of the local government - is not sufficient. Private activities (Club der Freunde Grinzings etc.) influence at least a great number of newspaper and television reports concerning the preservation of Grinzing (at the moment nearly daily). It is to be hoped that the government of Vienna will tighten up the building regulations and that the legal basis for the protection of monuments will be improved – otherwise the end of the unique cultural landscape of Grinzing is foreseeable.

Margareta Vyoral-Tschapka

Grinzing: Kulturlandschaft im Wandell

Wenn man unter der Bezeichnung „Kulturlandschaft“ die von Menschenhand geordnete und nutzbar gemachte Natur versteht, so gibt es Kulturlandschaft in den Tälern am Ostabfall des Kahlengebirges im Norden und Nordwesten von Wien seit mindestens zweieinhalbtausend Jahren. Auf La-Tene-zeitliche Burgbefestigungen weisen Ausgrabungen auf dem Leopoldsberg, dem Nussberg und im Kahlenbergerdorf, wo wenige Jahrhunderte später die römische Limesstraße vom Donauufer zur ersten Terrainstufe anstieg und - durch Wachtürme gesichert – über die Hohe Warte donauabwärts führte. Die Fundamente eines römischen Wachturmes sind bekanntlich unter der Jakobskirche am Pfarrplatz von Heiligenstadt erhalten, das römische Mauerwerk des 2. Jhs. birgt eine frühchristliche Grabstelle des 5. Jhs., die mit dem hl. Severin in Verbindung gebracht wurde. Vom Grinzinger Ortskern ist der Punkt, wo die Limesstraße unterhalb des Heiligenstädter Pfarrplatzes das Gerinne des von Westen zur Donau herabfließenden Baches querte, nur etwa 1200 Meter entfernt. Es ist durchaus vorstellbar, dass der Oberlauf des Baches, das Areal des Ortskerns von Grinzing, bereits in den ersten

nachchristlichen Jahrhunderten besiedelt war und dass schon damals Weinbau betrieben wurde. Obst- und Weinkulturen sind etwa 100 km südöstlich von Wien, im Bereich von Sopron und um den Neusiedlersee, bereits im 5. Jahrhundert vor Christus nachzuweisen.

1114 ist Grinzing zusammen mit den anderen Dörfern des heutigen 19. Wiener Gemeindebezirks im Klosterneuburger Traditionsbuch erstmals urkundlich genannt. Die Siedlung ober- und unterhalb des Zusammenflusses zweier Bäche – des Nestel- und des Reisenbergbaches, dürfte sich bereits damals zu beiden Seiten des tief eingeschnittenen Bach-Gerinnes erstreckt haben, mit jener linsenförmigen Ausweitung, die das Zentrum von Grinzing noch heute als Grabenangerdorf kennzeichnet. Wir können annehmen, dass das mittelalterliche Dorf durch kleine Türme und Mauerzüge gesichert war, denn die drei Bauten im westlichen, oberen Dorfbereich, die bereits im 12. Jh. genannt sind, nämlich der Trumelhof, Sitz der Herren von Grinzing, der Löbhof – wohl ursprünglich auch ein Edelsitz, dann Lesehof - und der Passauerhof, Lesehof des Klosters St. Nikola in Passau, beinhalten noch in der heutigen Bausubstanz bauliche Elemente eines mittelalterlichen Festen Hauses. Im Schutz dieser höher gelegenen Ansitze entwickelte sich die dörfliche Siedlung von Weinbauern entlang der Bäche bzw. des Bachgerinnes unter der heutigen Himmelstraße und Sandgasse. Die Kirche – heute im Zentrum des Ortskerns – wurde erst im Lauf des 15. Jhs errichtet, als die Grinzinger den Weg zur Pfarrkirche in Heiligenstadt nicht länger auf sich nehmen wollten.

Die Hauerhäuser des mittelalterlichen Grinzing, das im 14. Jahrhundert als blühender Weinort bekannt war, reihten sich als überwiegend giebelständige Streckhöfe zu beiden Seiten des Bach-Grabens aneinander, ihre steingemauerten gewölbten Keller, die der Produktion und Lagerung des Weines dienten, sind vielfach in der mittelalterlichen Form und Mauersubstanz erhalten. Sie zeigen die Lage und Anordnung der Häuser, verraten aber auch manches über ihre Gestalt. So sind fortifikatorische Elemente, Türme und Schießscharten, nachweisbar wie auch Zugänge und Fluchtwege zum Graben des Baches, dessen Gerinne etwa 7m unter der heutigen Straßendecke liegt, die erst im

späten 19. Jahrhundert über dem damals eingerohrten Bach errichtet wurde. Das spätmittelalterliche Landschaftsbild des Weinortes Grinzing könnte so ausgesehen haben wie die Landschaftsszenarien in der Malerei um 1400 bei Darstellungen bäuerlicher Tätigkeiten im Jahreskreis (z. B. im Adlerturm des Kastells von Trient, 1404-1407): vor den Mauern eines türmchenbewehrten Städtchens erstrecken sich Weingärten, Wiesen und Äcker in einem Gefüge von Aufmessungslinien, das durch Wege, Hecken und Baumreihen markiert ist, wobei in Grinzing. (Wie natürlich auch in den anderen Weinorten an den Ausläufern des Kahlengebirges) das Höhengefälle der Rieden in Hanglage ein Wellenmuster der Bepflanzungslinien hervorruft, das eine spezielle optische Qualität dieser Kulturlandschaft darstellt. Abgerundet wurde und wird das Landschaftsbild bis heute durch die bewaldeten Höhen und einen reichen Baumbestand, Hecken und Buschwerk an den Bachläufen sowie steinerne Mauerzüge. Einen besonderen landschaftsprägenden Akzent bilden die beiden Grinzinger Steinbrüche.

Die Baulichkeiten des spätmittelalterlichen Weinbauerortes Grinzing waren in das landwirtschaftlich kultivierte Umfeld eingebettet, es bestand ein reizvoller Kontrapost, bei dem die Landschaft zwar ausdehnungsmäßig die beherrschende Rolle einnahm, die Bauwerke des Ortskerns jedoch das dominierende Zentrum bildeten.

An dieser Situation änderte sich bis gegen 1800 nicht viel, abgesehen von der schwankenden Anzahl des Häuserbestandes entsprechend den Ortsbränden (1604!), feindlichen Einfällen (Türkenbelagerungen!) und sicherlich so manchen Hochwässern der Bäche. Eine Neuerung des späten 18. Jhs. bildete die Anlage der Landschaftsgärten auf den Anhöhen des Reisenberges, des Himmels und auf dem Geländesporn zwischen Nestel- und Schreiberbach, dem Krapfenwaldl. Den Ausgangspunkt bildeten kleine Anwesen, die als Sommersitz dienten wie jenes der Jesuiten auf dem Reisenberg, das unter Graf Cobenzl zum Zentrum einer romantischen Gartenlandschaft und später zum Schlöbchen bzw. Schloßhotel ausgebaut wurde. Wo sich bis dahin nur Wald und Weideland erstreckt hatte, entstanden um 1800 auch Obst- und Weinkulturen, und die Meiereien von Cobenzl, Himmel und bald auch des Bellevue wurden zu vielbesuchten Gast- und Vergnügungsstätten und Ziel für Landpartien des biedermeierlichen Wiens. Die Ansichten des ausgehenden 18. und des frühen 19. Jhs. zeigen

daher auf den Höhen oberhalb von Grinzing einzelne Baulichkeiten, zumeist das Schlößchen am Cobenzl, die als kleine Punkte die Landschaft über den Weingärten bekrönen. Die größte bauliche Zutat war bereits ab 1629 auf dem Kahlenberg mit der Gründung der Kamaldulenser-Eremie, dem späteren Josefsdorf, und dem Bau der Kirche entstanden. Im 18. Jh. folgte der Ausbau der Kirche auf dem Leopoldsberg, wo sich ja auch die Reste der Babenberger Burg befanden. Die beiden Kirchen waren und sind seitdem die monumentalen Blickpunkte der Höhenlandschaft des Kahlengebirges.

Eine bescheidene Erweiterung des Ortes Grinzing zeichnete sich mit der Errichtung von Winzerhäusern außerhalb des Ortskerns ab, an den Fahrwegen, die im Norden und Süden parallel zum Bachgraben, jedoch in überschwemmungssicherer Entfernung und in Hanglage, verliefen, so an der heutigen Grinzinger Straße-Strassergasse, die in die Straße zum Himmel überleitet, ferner am Beginn der Krapfenwaldgasse und im oberen Bereich der heutigen Cobenzlgasse in Fortsetzung des Dorfgrabens, wo Häuser in Hanglage gebaut wurden. An die Stelle des giebelständigen Streckhofs und der um Tormauern erweiterten Zwerchhöfe des 16. und 17. Jhs., deren Hausfronten häufig L-förmig angelegt waren, tritt bei den Neubauten des Biedermeier das traufständige eingeschossige Gassenfrontenhaus mit mittiger Einfahrt oder Eingang und einem oder zwei Seitentrakten, die den schmalen langgestreckten Hof flankieren. Verschiedene Zwischenstufen dieser Entwicklung sind durch Umbauten bei Häusern im Ortskern belegt. Hier befand sich als einziger größerer Bau ein Lesehof des Chorherrenstiftes St. Pölten, der Pöltinger Hof, der im 17. bis 18. Jh. schloßchenartig

ausgebaut wurde (Himmelstraße 11). Das Gebäude soll Kaiserin Maria Theresia als Jagdschlößchen gedient haben. Wie spärlich die Besiedlung im Raum von Grinzing noch in der ersten Hälfte des 19. Jhs. war, zeigt die Darstellung im Franziszeischen Kataster von 1819.

Mit dem Bau des Casinos an der Abzweigung der Krapfenwald- von der Cobenzlgasse im Jahr 1842, als Folge der zunehmenden Beliebtheit des Weinbauerortes Grinzing im Vergnügungsprogramm des Adels und des gehobenen Bürgertums, beginnt eine Entwicklung, die zur Ansiedlung wohlhabender Wiener in Grinzing und zur Errichtung größerer und höherer Wohnhäuser führte als jener der Winzer im Ortskern des Dorfes. Eine der ersten Villen ist die des Ringstraßenarchitekten Ferstel in der Himmelstraße 45, ein mehrgeschossiger Sichtziegelbau von 1864, in gotisierenden Formen des Frühhistorismus. 1871 wurde die Grinzinger Volksschule in der Managettgasse unweit der Pfarrkirche nach Entwurf Heinrich von Ferstels als zweigeschossiger strenghistorischer kubischer Bau errichtet. Der Artaria-Plan der Vororte Döbling, Heiligenstadt, Grinzing von 1869 zeigt das Ausmaß der immer noch bescheidenen Siedlungserweiterung. Bald sollte sich die Situation aber ändern.

Um 1900 weist Grinzing, nach der Eingemeindung zu Wien im Jahr 1891, eine facettenreiche Bautenszenerie auf. Jedoch: trotz zahlreicher kleinerer und größerer neuer Baulichkeiten – Villen, Miethäusern, Handwerkerhäusern und kleinen Wohnhäusern in der Art von Cottages – dominierte sein Charakter als Weinbauerort. Um 1900 gab es in Grinzing etwa 100 Weinbauer, die ihren Wein in Buschenschenken anboten! Auch größere Neubauten des frühen 20. Jhs. vermochten das Ortsbild nicht wirklich zu verändern, und jene außerhalb des Ortskerns errichteten Großbauten, seien es Villen, die Malerakademie Friedrich Ohmanns auf der Höhe

der Himmelstraße oder die neuen von der Gemeinde Wien errichteten Gaststätten auf dem Cobenzl und beim Krapfenwaldl wurden von der blühenden Landschaft der Weingärten, Wäldchen, Wiesen und Bäche gleichsam aufgesogen. Daß dies gelingen konnte, verdankte Grinzing nicht zuletzt dem Beschluss des Wiener Gemeinderates im Jahr 1905, einen Wald- und Wiesengürtel zu schaffen und durch eine Panoramastraße zu erschließen, wodurch Bauspekulationen Einhalt geboten und z. B. das Projekt, eine großflächige Villenkolonie auf dem Cobenzl zu errichten, verhindert werden konnte.

In den 1930er Jahren avancierte Grinzing zum weltberühmten Heurigenort der Wiener aller Gesellschaftsschichten, gefördert durch die Filmindustrie, die in Grinzing auch de facto beheimatet war, nämlich im Gebäude neben dem Trumelhof. Darüber hinaus brachte weltweite Grinzing-Werbung bereits damals Touristen aus aller Welt als Heurigenbesucher nach Grinzing.

Der wirtschaftliche Neubeginn nach 1945 hatte auch in Grinzing manche Neuerung zur Folge: Der Ort, Teil des 19. Wiener Gemeindebezirks Döbling, wurde als Wohnsitz der Prominenz immer beliebter, und zu den Buschenschenken von einst gesellten sich Heurigen-Großbetriebe, was auch zu baulichen Eingriffen in die Substanz der alten Winzerhäuser führte, sei es durch „verschönernde“ Fassadendetails oder durch geschmacklerische Adaptierungen des Inneren und den Zubau von ebenerdigen Saaltrakten. Auch sonst griff das Bauwesen um sich. Nicht nur Villen, auch Gemeindebauten entstanden sowie Wohnhäuser verschiedenster Art. Da aber die meisten Bauten inmitten von Gärten errichtet wurden, gelang es auch hier dank der üppig wuchernden Grinzinger Vegetation, so manche Bausünde zu verschleiern. Das verbaute Gebiet erstreckte sich nunmehr nördlich und südlich der Ortsachse bis zu den Straßenzügen auf den Anhöhen, im Norden war die Trasse der 1873 errichteten Zahnradbahn auf den Kahlenberg zunächst die Grenze gewesen, aber als die Bahn 1922 ihren Betrieb einstellte, konnten auch hier Wohnhäuser gebaut werden (Unterer Schreiberweg).

Auch in der erweiterten Siedlungslandschaft von Grinzing im ausgehenden 20. und

beginnenden 21. Jahrhundert dominiert immer noch das Grün der Bäume und der Gartenkulturen, die Wohnbauten sind in die traditionelle, vom Weinbau geprägte Kulturlandschaft eingebettet, die an den Hängen des Reisenberg- und Nestelbaches zu den Höhen von Cobenzl und Himmel zieht und sich nach Norden über das Krapfenwaldl bis zum Kahlenberg, nach Nordosten zum Kamm des Nußberges erstreckt. Im Vergleich zum Stand von etwa 1900 nehmen die verbauten Flächen ein Vielfaches ein, dennoch bleibt die Autonomie der Weinbau-Landschaft mit punktuellen Ausnahmen gewahrt.

Die jüngste Entwicklung sowohl des Bauwesens wie auch der landwirtschaftlichen Nutzung und Kultivierung des Raumes Grinzing ist jedoch besorgniserweckend. Steht das Ende dieser Kulturlandschaft bevor?

Es ist das Zusammenwirken mehrerer Faktoren, das zu drastischen Veränderungen führt. Einmal die wirtschaftliche Situation des Weinbauers sowohl hinsichtlich der Produktion als auch der Vermarktung des Weins: Immer seltener ist die nachfolgende Generation der Weinbauern bereit, sich dem Weinbau zu widmen, zumal die Arbeit schwer und die Konkurrenz – etwa durch ausländische Weine – groß ist. Die Zahl der Heurigenbetriebe hat sich erschreckend dezimiert. Gab es 1960 noch 120 eingetragene Buschenschenker, so sind es heute acht, darunter immerhin zwei alteingesessene Großbetriebe, die nur Grinzinger Eigenbau-Weine ausschenken und beliebte Touristenziele sind. Die übrigen sogenannten Heurigen sind Restaurants ohne Bezug zum Weinbau in Grinzing. Im Zusammenhang mit dieser Entwicklung steht die Tatsache, daß auch jene Winzerhäuser, die bislang noch als Buschenschenken genutzt waren, ihre Funktion zunehmend verlieren. Hier schlägt nun der Immobilienmarkt zu: In die historische Bausubstanz werden Apartments eingebaut, die mittelalterlichen Keller zu Tiefgaragen umfunktioniert. Der seit 2005 gültige neue Flächenwidmungsplan leistet hierbei Vorschub, erlaubt er doch höhere Trauflinien, also Aufstockung und Dachausbau der Straßentrakte, und die Errichtung drei- bis viergeschossiger Hoftrakte in einer Bauweise, die mit dem historischen Bestand oft nur schwer vereinbar ist. Auch unter Denkmalschutz gestellte Häuser sind von dieser Entwicklung betroffen, und umso mehr jene Bauten, die noch ihrer Unterschutzstellung harren. Die Möglichkeiten des Bundesdenkmalamtes sind eingeschränkt, sie betreffen nur die historische

Bausubstanz. Die Gestaltung der neuen Bauteile und ihre Integration ins Ortsbild unterliegt den Bestimmungen der Baubehörde, und diese können neuerdings sehr großzügig ausgelegt werden.

Ein weiteres Problem stellt das Vordringen der Neubauten in die Weingärten dar, das trotz bestehenden Verbots punktuell immer wieder gelingt. Eine weitere große Gefahr bilden Umbauten älterer, etwa zu Beginn oder im Lauf des 20. Jahrhunderts errichteter Wohnhäuser nahe den Weingärten. Gerade in diesem Randbereich zwischen den Wohngebieten und den landwirtschaftlichen Kulturen ist nur ein totaler Baustop die einzige Chance, die Kulturlandschaft zu erhalten, die infolge der Bautätigkeit nach 1950 ohnehin bis an die Grenzen belastet ist.

Auch die Weinkulturen selbst geben Anlaß zur Sorge: so mancher Weingarten bleibt unbearbeitet, er hebt sich in diesem verwahten Zustand vom Gefüge der kultivierten Rieden gerade in der Fernsicht störend ab und weckt den Spekulationsinstinkt potentieller Käufer, die sich hier weniger dem Weinbau als dem Hausbau widmen wollen.

Sind die genannten Probleme bei gutem Willen aller beteiligten Instanzen noch in den Griff zu bekommen, so wird eines immer schwieriger, nämlich für Um- und Neubauten ein Erscheinungsbild zu sichern, das mit den Erfordernissen der Kulturlandschaft vereinbar ist. Es genügt nicht, daß etwa die zulässige Bauhöhe zwar eingehalten wird, der Bau jedoch hinsichtlich der Ausdehnung seiner Kubatur, der verwendeten Materialien oder der Formgebung gewissermaßen ausferts und sich wie ein Fremdkörper im Landschaftsgefüge ausnimmt. Auch modernste Bautechnik und Formgebung kann Architektur entstehen lassen, die der Kulturlandschaft Grinzinger angemessen ist, sofern der Planer bereit ist, den Landschaftsfaktor zu berücksichtigen. Wie beim vernachlässigten Weingarten enthüllt auch die Ansicht eines Baues aus der Ferne, etwa vom gegenüberliegenden Hang aus, erbarmungslos seine Schwächen.

Nur wenn es der Baubehörde gelingt, einer sich abzeichnenden Fehlentwicklung des Bauens in der Grinzinger Landschaft Einhalt zu gebieten, bleibt diese Kulturlandschaft auch weiterhin lebendig und offen für die Gestaltung und Nutzung durch den Menschen.

Hegedűs Csilla, David Baxter

Együtt az örökségért: az épített örökség hasznosítása, a közösségfejlesztés, és a társadalmi részvétel elősegítése – A bonchidai Bánffy kastély

Az örökség egésze, és ezen belül az épített örökség, olyan széles társadalmi szinten elismert érték, amely elősegíti a különböző közösségek közötti kapcsolatok fejlődését, az önazonosság megerősödését, ugyanakkor hozzájárul a környezet megismeréséhez is. Jó példa erre Nagy-Britannia, ahol az épített örökség a közösségek fejlesztésének, valamint az összetartozás-tudat erősítésének fontos eszköze. A frissen csatlakozott, valamint a csatlakozó államokban tulajdonképpen alig, vagy egyáltalán nincs ilyen gyakorlat, és nem tudják hasznosítani az európai jelentőséggel bíró örökségi értékeket.

A nagy-britanniai tapasztalatok alapján a romániai Bonchidán a Bánffy kastélyban folyamatosan ellenőrizve és fejlesztve egy olyan tapasztalatátadási mechanizmust szeretnénk kidolgozni, amely a történelmi örökség hasznosításának segítségével a társadalmi integráció tekintetében más országok számára is könnyen átvehető modellként szolgálhat.

A tervezett Mintaprojekt tevékenységi területei

1. Útmutató-csomag (Guidelines), az európai jelentőségű épített örökség társadalmi integrációt elősegítő és a közösségfejlesztést szolgáló hasznosításáról. Ehhez tartozik egy adatbázis, amely olyan helyszíneket, illetve projekteket tartalmaz, amely az európai jelentőségű épített örökség fejlődés-ösztönző, illetve közösségfejlesztő hatását hasznosítja.

Az Útmutató (Guidelines) összeállítása során az angol módszert tanulmányoztuk és az, eredmények elemezése alapján dolgozunk. A bonchidai Bánffy kastélyról, valamint a vidék sajátosságairól, lehetőségeiről, helyzetéről tanulmányt készítünk. A kifejlesztett Útmutatót tesztelni szeretnénk a régióban, annak érdekében, hogy a módszer minél több európai ország számára átültethető gyakorlattá váljon.

2. Az összeállítandó Útmutató (Guidelines) hatékonyságának érdekében először a bonchidai

Bánffy kastély és környezetének jellegzetességeit határozzuk meg:

- vidéki környezet, alacsony fejlődési potenciál, ahol több nemzeti kisebbség él együtt (magyarok, románok, romák);
- a bonchidai Bánffy kastély szerepel az európai jelentőségű épített örökségek jegyzékében;
- a kastély-együttes bizonyos épületei részben helyreállított állapotban vannak, és a Kultúra 2000 program révén bekerült az európai építettörökség-védelmi szakmai hálózatba.

A Mintaprojekt fejlesztési céljai a helyi közösségi kohézió erősödését segítik. A Bánffy kastélyban közösségi kezdeményezések, valamint ezek megvalósítása, ellenőrzése és elemzése történik, és ott működik az Épített-örökség felújító szakképző központ is.

A helyi tapasztalatok jellegzetességeinek összegyűjtése és elemzése alapján a következő döntések születtek:

- Kulturális Közösségi Ház létrehozása a kastélyban, mely kulturális tevékenységekre biztosít lehetőséget a helyiek számára;
- Oktatási Csomag kidolgozása, melyet helyi és regionális iskolákkal közösen valósítunk meg;
- a régió közösségi kohézióját segítő kulturális események szervezése.

3. A tevékenység lényege az összeállított információs és képzési csomag (Útmutató) valamint a Mintaprojekt eredményeinek széleskörű terjesztése más kelet-európai államokban:

- bemutatók szervezése különböző helyszíneken és rendezvényeken, mint pl. az Institute of Historic Building Conservation (IHBC) éves Konferenciáján Nagy-Britanniában, bukaresti és budapesti nemzetközi konferenciákon, a British Council nyugat-európai és amerikai vezetőinek Brüsszelben;
- képzések és workshopok szervezése franciaországi és csehországi szakmai intézményekben,
- közös workshop-ok szervezése dél-kelet-európai egyetemekkel és más

kulcsfontosságú szakmai intézményekkel, mely során a diákokat *épített-örökség felújítás és helyi közösségfejlesztés* témájában készítjük fel;

A Mintaprojekt megvalósításához a tapasztalatokat nagy-britanniai példából merítjük, és a bonchidai Bánffy kastélyban valósítjuk meg.

A tervek megvalósítása 2006 júniusa és 2007 júniusa között zajlik. A nemzetközi programelemekre a kastélyban illetve európai városokban, - Brüsszel, Prága, Bukarest és Budapest - kerül sor. Ezek szervezését a projekt csapata végzi a partnerek bevonásával.

A projekt célja rávilágítani az örökségnek a közösség életében betölthető szerepének jelentőségére, ugyanakkor tudatosítani az örökség szerepét a közösségi kohézió, valamint az aktív állampolgári hozzáállás fejlesztésében.

- létrehozni egy olyan eszköztárat, amely az épített és történelmi örökség segítségével hozzájárul a közösségi kohézió kialakulásához, valamint a vidék fejlődéséhez;
- terjeszteni a projekt révén szerzett tapasztalatokat az EU új tagországaiban és a csatlakozó államokban egyaránt. Ez utóbbi országokban – ahol az elmúlt évtizedek kommunista diktatúrája idején elhanyagolták az épített örökséget – kiemelten fontos tudatosítani, hogy olyan érték birtokában vannak, amelynek felhasználása a társadalom számára rendkívüli jelentőséggel bír.
- „workshop”-ok, gyakorlati bemutatók szervezése a közép- és kelet-európai térség különböző helyszínein és a bonchidai Bánffy kastélyban történik

A projekt várható hosszú távú eredményei

- a tapasztalatok nemzetközi szinten történő bemutatása, ismertetése
- az Útmutató (Guidelines) valamint a Mintaprojekt hozzájárul az európai kulturális örökség hasznosításának elősegítéséhez;
- az Útmutató (Guidelines) hasznos eszközként szolgálhat közép- és kelet-európai szakemberek számára,
- a Mintaprojekt révén összegyűjtött tudás és tapasztalat más helyszíneken is felhasználható;

- kevésbé fejlett régiók helyi közösségének támogatása;
- a történelmi és épített örökség hasznosítása elősegíti a helyi közösségi kohézió kialakulását.

Hogyan valósul meg az együttműködés?

A Mintaprojekt összeállítása során a legfontosabb együttműködési lehetőségek az adatok összegyűjtése, a tapasztalatok terjesztése területén alakulnak ki.

A nagy-britanniai társ szervezővel együttműködve történik a Mintaprojekt elindítása és az Útmutató (Guideline) összeállítása. Az angol partner közreműködik és felügyeli is a folyamatokat. A magyar és román társ-szervezők feladata a Mintaprojekt előkészítése, valamint annak végrehajtása. és mindhárom társ szervező részt vesz a projekt eredményeinek széleskörű terjesztésében.

Az együttműködés európai szintű jelentősége, hogy elősegíti:

- az európai jelentőségű történelmi és épített örökség közösségi szintű hatásainak megismertetését;
- helyi és regionális közösségek integrációját egy nemzetközi szinten elismert projekt révén;
- fejleszti a nemzetközi szintű párbeszédet és együttműködést a társadalmi és környezeti politikák témáját illetően;
- előmozdítja a tudás- és tapasztalatcserét egy EU-tagország és egy csatlakozó állam között, valamint Románia, Nagy-Britannia és Magyarország közötti kulturális lánc kialakulását.

A projekt célcsoportjai:

- a terület szakértői, akik elmélyíthetik tudásukat, új ismeretanyagra tehetnek szert az épített örökség felhasználása a közösségi kohézió fejlesztése érdekében;
- európai jelentőségű épített örökséggel rendelkező közösségek;
- nemzeti kormányok, nemzetközi intézmények, akik a várható eredményeket felhasználhatják országos és nemzetközi szakpolitikák kialakításában;
- a történelmi örökség témájának szakértői, akiket különböző bemutatók, hálózatok, információ terjesztési módszerek segítségével vonunk be;
- a képzés résztvevői, akiknek lehetőségük nyílik tudásuk és szakmai ismereteik

elmélyítésére, valamint nemzetközi kapcsolatok kialakítására.

Neety Aggarwal

"TREATMENT OF GRAFFITI"

(Source of Photo:
<http://en.wikipedia.org/wiki/Graffiti>)

Introduction

Graffiti as singular, "*graffito*," from the Italian — "*graffiti*" being the plural word defined as the drawings, patterns, scribbles or messages, painted, written or carved on walls and other surfaces.

History of graffiti

"Graffiti dates back to million years. In Scotland, the history of graffiti can be traced back to the Norsemen who infiltrated Maes Howe on Orkney in the mid twelfth century where runic inscriptions were incised into the tomb wall, to French prisoners interred at Edinburgh Castle during the Napoleonic wars in the latter part of the eighteenth century. It could be said that graffiti is as much a part of history as the monument itself – providing a social history of life and events at that time."

Urquhart Dennis, 1999, *The Treatment of Graffiti on Historic Surfaces*, Technical Advice Note 18, TCRE, Historic Scotland

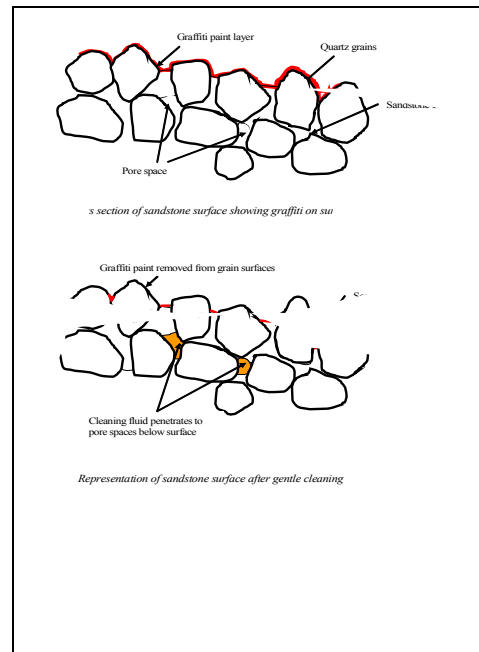
Graffiti today

Despite its long history graffiti is a problem that has become particularly pervasive over the last fifty years as a result of the availability of cheap and quick means of mark-making. Given the proliferation of means of making graffiti and the existence of social conditions, the activity has reached a problematic proportion.

Types of graffiti markers

- Aerosol spray paints.
- Brush – applied paints.

- Felt tip markers pens.
- Ball point pen ink.
- Pencil.
- Chalk / Charcoal.
- Lipstick and wax crayon.
- Flame / Oil / Fly Posting.
- Scratches.

Urquhart Dennis, 1999, *The Treatment of Graffiti on Historic Surfaces*, Technical Advice Note 18, TCRE, Historic Scotland

Graffiti policy – general

- Is the attack isolated?
- How robust is the surface?
- Have previous graffiti removal processes caused damage?
- Is the rapid removal of graffiti a priority?
- Can access to the graffiti prone areas be restricted?
- Is it possible to improve site security?
- Does the policy involve the surrounding community?
- Are employees familiar with procedures?

National and local policy

Edinburgh City Council has come up with a set of policies under the city development planning. Approved since 2nd October 2003, the handbook is called 'Stonecleaning, Paint Removal and Graffiti Treatment'. The council protocol outlines the necessary steps for the treatment of graffiti. They are:

Necessary Background Information

- Nature and condition of the substrate.
- Chemical composition of the marker.
- Extent to which the material has penetrated the surface.

Treatment Methods

- Chemical.
- Physical.
- Heat.

Trained Operatives

- Conducting trials.
- Extent of Cleaning.
- Recording.
- Monitoring.
- Vulnerable sites.
- Anti-graffiti treatments.
- Listed Building Consent.

SELECTION OF GRAFFITI REMOVAL METHOD

- Chemical removers (including proprietary systems).
 - Non-proprietary graffiti removers.
 - Proprietary graffiti removers.
 - Water-soluble graffiti removers
 - Solvent-soluble graffiti remover
 - Liquids
 - Gels
 - Creams
- Mechanical removal systems.
- Laser cleaning system.

Key considerations

- Type and condition of surface?
- Absorbency of surface?
- Extent of area to be treated?
- Chemical composition of marker?
- Bond between graffiti and substrate?
- Effect of graffiti remover on substrate?
- Time and cost involved?
- Outcome of test treatments?
- Health & safety.

Stages of graffiti treatment

- Recording.
- Identification of graffiti material.
- Treatment Type.
- Test Cleaning.
- Treatment.
- Completion.
- Monitor.

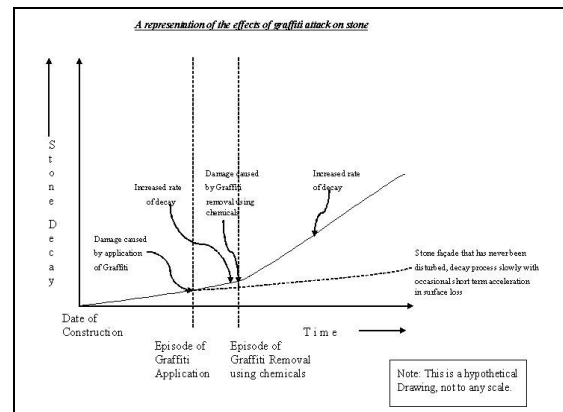
Anti-graffiti coatings

As it is not usually possible to prevent graffiti, But one of the most significant problems associated with graffiti removal is that even the least aggressive method will also cause damage to the surface of the material. Under these circumstances, protecting the surface may be application of the barrier coating protecting the surface may be desirable.

There was a great need of developing an anti-graffiti coating for protecting surfaces.

Ideal anti – graffiti coating

- Permeable to water vapour.
- No change to appearance of substrate.
- No change in mineralogy of substrate.
- Soil in similar manner to untreated surfaces.
- Should not degrade during planned life.
- Reversible process.
- Non-toxic and non-irritating.

Nebojša Čamprag

BUILT HERITAGE IN THE SECOND PLAN, GROUND-FLOOR HOUSES OF URBAN TYPE IN SUBOTICA, SERBIA

Ground floor houses of urban type in Subotica developed during the three main periods;

1. The first period ended in the 80's of the 19th century,
2. The second period covers the last thirty years of the 19th century,
- 3 The third period covers the beginning of the 20th century until the 1st World War.

1782 was officially year when citizens of Subotica started massively to build these house forms - that was the year when first royal commesair Úrményi Mihály came, in order to supervise the architectural rebirth of Subotica. Some of the citizens attached one or few rooms on the existing base of their simple *pannonian* houses, right on street line, and primitive urban-type houses were formed by this way.

Real first ground-floor houses were built in so called *provincial* baroque style till the beginning of the 19th century, when houses in neo-classical and neo-romantism style prevailed. They were characterized with traditional construction, modest dimensions, less number of multi functional rooms and by absence of toilet. Facades were out of decoration and with small wall openings, so the whole architecture was simple and common. Some new designs showed up soon, such as the house of wealthy citizen Grgo Mukić in neo-romantism style (Johannes Scultety, 1861) that defined further basic characteristics of the type, that was changed only by variation through the next century.

The second period covers the last thirty years of the 19th century, that was characterized by higher functional organization and toilet as its more frequent part. The structure mostly retained its traditional form and materials, except few rare examples, where iron I section supporting elements were introduced. The most popular architectural styles influenced redesign of the facades in eclectic form with neorenaissance and neobaroque elements, but didn't introduced significant spatial organization changes. The main examples of this period are the house of merchant Vilmos Tauszig, from 1882, that was redesigned in 1907 by Marcel Komor and Jakab Dezső, and the house of Mihaly Gereb, lawyer, designed by Jakab Dezső in 1894, that had combined residential and business function.

The third period covers the beginning of the 20th century until the 1st World War. The ground-floor houses of this period included mostly flats in which bathroom became an imperative. Rooms were completely functionally defined, but as functional segregation continued further more, some of the rooms with completely new function were introduced. The influence of secession style was very strong - international and later also

Hungarian national variation of the style, but at the far beginning of the 1st World War, some of the elements of future international modernism style could be spotted, that brought completely new spatial organization.

Ground-floor houses of Subotica are unfortunately constantly being under improper interventions and devastations. Extreme examples considers their complete removal from the urban tissue, without previously evaluation or valorisation undertaken, even whole blocks of houses of this type are vanishing. Instead of pure vandalism of thoughtless destruction, a stronger strategy is needed, that would consider correct valorisation within this architectural type, with the result of clear vision about preservation of built heritage and it's values, and about how cities of the region should preserve it's traditional character and shape for the future.

The first photo of Subotica from 1870, showing today's Republic Square, with primitive ground-floor houses in so called provincial baroque style.

Vilmos Tauszig's house today, Maksim Gorki Street No. 21. One of the largest ground-floor houses of urban type in Subotica.

Pintér-Kovács Katalin

A kisterenyei fűtőház kutatása (Ipartörténeti kutatás, diákmunka bemutatása)

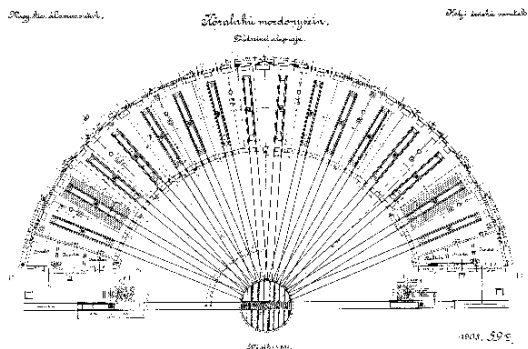
A salgótarjáni Stromfeld Aurél Építőipari, Gépipari és Informatikai Szakközépiskola diákjai a 2006/2007-es tanévben a kisterenyei fűtőház építészeti és ipartörténeti kutatását határozták el. Az iskolában, illetve annak jogelődjében 20 éves múltra tekint vissza a Kós Károly Műemlékvédelmi Diákkör. Tevékenységeik között olyan munkák szerepeltek, mint Szúpatak, népi építészeti kutatás, felmérés, Szécsény, Balassagyarmat, Debercsény régészeti táborok, védelmi javaslatok összeállítása, évfordulók, megemlékezések, kiállítások rendezése, diákkonferenciák, és épületfelújítások. Munkájukkal az Örökségünk Őrei vetélkedő díjait, a Ford díjat, a Város- és Faluvédők Szövetségének díját és a Würth díjat nyerték el.

Munkájukhoz elnyerték a Tempus Közalapítvány Útravaló program, Út a tudományhoz alprogram támogatását.

A munkában Faluhelyi Csaba építész, műszaki tanár, Baranyi Nikolett, Fejes Márton, Fördös Diána, Kaposvári Richard, és Simkó Zsuzsanna 11d. osztályos tanulók vettek részt.

A kutatómunka során helytörténeti és ipartörténeti kutatást végeztek levéltárban, könyvtárban, interneten. Helytörténészeket kerestek meg, a segítségüket kérve. Felkutattak régi térképeket, rajzokat, fényképeket.

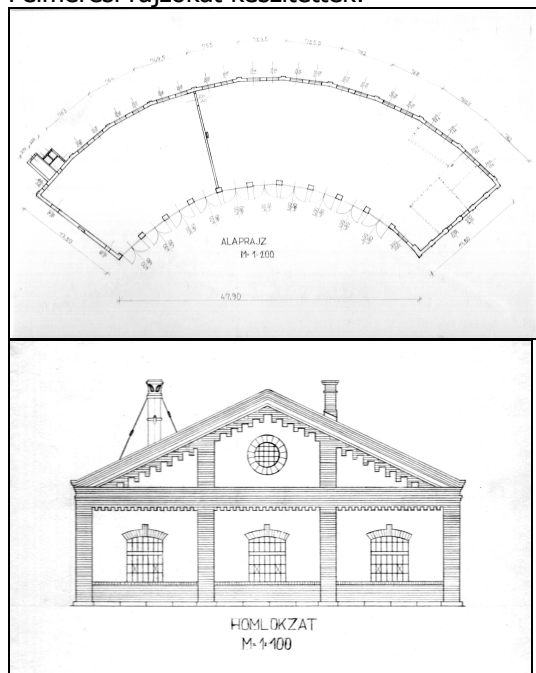
Ellátogattak a Vasúttörténeti parkba és a Közlekedési Múzeumba. Riportokat készítettek idős vasutasokkal, fotókat készítettek a jelenlegi állapotról.

Készítették: A Román András Múemlékvédelmi Nyári Egyetem hallgatóiból alakult ad hoc „Fürkész” munkacsoport tagjai önkéntes társadalmi munkával **2007-ben**.

Albert Enikő, Bengyel Gyuláné, Gyimesi Zsolt, Pintér-Kovács Katalin, Sztanekné dr Apai Gabriella
A „Monumentenwacht” hollandiai műemlékgondozó szervezetről (előadó: GERT VAN DER VAST) és a Magyar Múemlékgondozó Hálózat Alapítvány (MAMÉG) tevékenységéről szóló előadáshoz (előadó: HEITER RÓBERT) kapcsolódóan

Felmérési rajzokat készítettek:

Észrevételek és javaslatok a noszvaji DE LA MOTTE KASTÉLY állapotának és műemléki értékeinek megőrzése érdekében!

A kutatómunka eredményeként összeállították a fűtőház és mozdonyfordító építésének történetét, a fűtőház épületének műszaki leírását, a fűtőház üzemeltetésének technológiai leírását. Hasznosítási javaslatokat fogalmaztak meg, fotókiállítást rendeztek az iskolában a régi és új felvételekből, előadást tartottak iskolai rendezvényen és a nyíregyházi diákkonferencián, és beszámolót állítottak össze az elvégzett munkáról.

A munkában résztvevő diákok megízlelhették az épített örökség védelmi kutató munkát, és reméljük, hogy elkötelezettjei is lesznek e tevékenységnek.

**Kis hibák, nagy gondok
ESETTANULMÁNY**

Mottó: „Nyitott szemmel járj - cselekedj!”

Szemrevételezés alapján készült hibajegyzék és javaslat

1. Szerkezeti repedés a párkánytól a lábazatig (valószínűleg süllyedés, alámosott üreg? az ok)
→ alapfeltárást, statikai vizsgálatot, helyreállítási terv készítését igényli
2. Az ereszcatorna a lefolyótól ellentétes irányba lejt, deformálódott
→ egyszerű javítási feladat
3. Az ereszcatorna és a lefolyó szétcsúszott,
→ azonnali karbantartási feladat, de ha elmarad, további nedvesedés, majd a telet követően a vakolat „lefagyása” lehet a következmény
4. Lefolyó helyreigazítása
→ karbantartási feladat
5. Az ereszcatorna rozsdás
→ Felületkezelés, mázolás szükséges, karbantartási feladat
6. A párkánysarok „lóg”, letörött; balesetveszély!
→ Az ok (3 pont szerint) megszüntetése mellett azonnal helyreállítandó!

7. A villámhárító esztétikailag, műszakilag kifogásolható
 - a védőcső felületkezelő karbantartást igényel
 - a villámhárító vezetése külső felújításkor áttervezendő
8. A kiugró lábazat feletti nedvesedés következményeként feltáskásodott, lepergett a vakolat
 - szakszerű javítást igényel, a nedvesedés okának megszüntetése után
9. A kéménybádóg szegélyezés rögzítetlen, elvált a kéménytől, felázás, vakolatleválás a következmény
 - szakszerű javítást igényel (viharléc feltétele)
10. Tetőhéjazati elemek a helyükről kimozdultak, beázás forrásai
 - azonnali karbantartási feladat a kúp- és héjalóelemek helyreigazítása
11. A tetőre, az ereszcatornára „lóg” a lombkorona, mozgatja, eltömíti a csatornát
 - Faágak visszanyesése, szakszerű karbantartási feladat
12. Az ereszcatorna lombbal, törmelékkel telített
 - rendszeres tisztítást, karbantartást igényel
13. Az ablakok felületkezelő bevonata fakult, előregedett;
 - szakszerű felújítást igényel

14. Az ablakrácsok, az erkélykorlát, a kerítés kovácsolt munkái helyenként rozsdásodnak
 - karbantartó mázolást igényel
15. Az erkélylemez szegélye töredezett, balesetveszélyes!
 - további vizsgálat, speciális szakértelmet igénylő helyreállítás szükséges
16. A Római teremben a megszüntetett nyílás felett szerkezeti repedés látható
 - statikai vizsgálat, speciális szakértelmet igénylő helyreállítás szükséges

17. A falazott, vakolt, meszelt kéményen festék és vakolatleválás látható a fedkő alatti zónában, feltehetően a fedkő kinyúlása kicsi, vízzel nélküli
 - javaslat: fedkő csere, a laza vakolatrészek leverése, szakszerű újrvakolás, meszelés
18. A tetőfelépítmények (ún. kutyaólak) asztalos szerkezeteinek felületvédelme előregedett
 - szakszerű felújítás szükséges
19. A déli cselédépület délnyugati sarkánál a falba vezetett villámhárítóra helyezett vízcseppentő lemezke levált, ezért a villámhárító bevezeti a vizet a falba
 - sürgős szakszerű javítást igényel a további vakolatkárok elkerülése érdekében
20. A repkény felfutott a falra
 - A vakolatkárosító következmények elkerülése érdekében eltávolítandó
21. A cselédépület és a járda között kinőtt a gaz
 - Eltávolítandó, a hézag szakszerűen tömítendő

Olajos Csaba

A Bükkalja építészeti kultúrája

/Tanulmányút/

A Bükk hegység déli pereme, a Bükkalja átmeneti jellegű terület a hegység és az Alföld között. A meglátogatott helyszíneket úgy választottuk, hogy a hallgatók megismerkedjenek a tájegységre jellemző építészeti örökséggel, anyaghasználattal és azzal is, hogy ki és miként törődik a műemlékekkel, a tájegység gazdag örökségével.

Az átmeneti jellegű területet a különböző földtörténeti korokban komoly felszínalakító erők

alakították, a mészkőre vulkáni hamu rakódott, ami az évezredek során puha, könnyen faragható kőzetté, riolittá alakult. Az erózió hatására a kőzet különféle kúp és süveg alakzatokat vett fel, ezek a kaptárkövek. Dél felé, ahol a táj ellaposodik, a jégkorszak idején a hegységből lefutó folyók, patakok a pannon tengeri üledékre folyami kavicsot, homokot és iszapot raktak le. Erre az üledékre rakódott a termőtalaj, mely lehetővé tette a vidéken a mezőgazdálkodást és a szőlőművelést már az 1300-as évektől, de általánossá a XVI. század végétől, a XVII., XVIII. században vált.

Jellemzően izolált, archaikus vonásokban, népi kultúrában gazdag vidék. Míg a hegység lábánál lévő falvakat a völgyi adottságokból eredő lineáris jelleg, a síkvidéki településeket a mezővárosi halmazos településforma jellemzi. Híres népcsoportja a matyó. Az elnevezés a XIX. század elején tűnt fel először, kezdetben a Mezőkövesden és környékén élőket, majd - a viseletében és hímzésvilágában lényegesen különböző - Tard és Szentistván lakóit is annak tartják.

Szomolya

Szomolya a Kánya-patak völgyében, Egertől keletre fekvő település. A falu határában kaptárkövek találhatóak. A település első említése 1269-ből való, a belpátfalvai cisztercita apátság okirataiban. A tatárjárás alatt elpusztult az akkor legfeljebb 10 házból álló falu. Hosszú ideig az egri káptalan birtoka, a török időben (XVI-XVII.sz.) a falu lakosait elhurcolták, az 1685. évi összeírás szerint 22 pusztult ház, 8 lakott ház volt a faluban. Az 1800-as évek jelentős mértékben gyarapodott a település. A riolittufa igen jól faragható, így a domboldalakra pince-, valamint pinceházakat is vájtak. Egy 1862-es összeírás szerint a faluban 82 pinceház volt, a két világháború között pedig 172 pinceházban 820 személy lakott. 1971-ben 39 ilyen ház található a községben, ebből 27 lakott. A Bükk pinceházait a néprajzi irodalom Bátky Zsigmond 1906-os publikációja óta ismeri.

Bakó Ferenc monográfiája szerint a szomolyai barlanglakások a sajátos lakáskultúra kiemelkedő részét képezik az igényesen megmunkált tornácaikkal, és az emeletes pinceház megjelenésével.

A falu hangulatát, utcaképét meghatározó rakott kőfalak, kőkeresztek, ámbitus oszlopok a helybeli kőfaragók munkáit dicsérik.

Legnevesebb képviselőjük Szalóki Márton volt. A riolittufába vájt tájház és juhodály, a falu római katolikus temploma különleges látnivalók.

Toldi u. 28-30. módosabb parasztok által lakott, nagyobb udvarral rendelkező, három és kétsejtű pinceház, előtte kőfalból kivájt tornáccal. A lakásokat istálló és ólak is keretezik. Tájházként üzemelteti az önkormányzat

A helyi házi orvos tulajdonában lévő emeletes barlanglakás

Mezőkövesd

Mezőkövesd a középkortól a kiváltságos mezővárosok sorába tartozott, amit a török hódoltság korában is megőrzött. Kedvező földrajzi fekvése, a városi kiváltságok megléte egy szűkebb terület gazdasági, kereskedelmi és kulturális központjává tette. Az 1850-es évektől járási székhely, 1887-ben viszont elveszítette mezővárosi státusát, nagyközséggé minősítették.

A híres mezőkövesdi matyó népművészet a 19. század végén formálódott ki. A népművészet – a summásság mellett – fokozatosan vált kiegészítő megélhetési forrássá. A 20. század elejétől az ország különböző részein is egyre ismertebbé és keresettebbé váltak a híres mezőkövesdi hímzések. A hímző asszonyok közül Kis Jankó Bori volt a legismertebb.

Hadas településrész: A város településszerkezete kétbeltelkes, halmaz szerkezetű, ún. hadas település. Jellemzője, hogy a külön telken élő, ugyanazon rokonsághoz, hadhoz tartozók a faluban megszálltak egy területet, ott árokkal, vízművelésűkkel és egyéb természetes határral elhatárolták magukat egymástól. Az ilyen területen belül a szaporodó had rendszertelenül épített, ebből eredt a sok zsákutca, kutyaszorító, köz, ami olyan rendszertelenné teszi a települést. A zugok, szegek lakói tehát ősi soron rokonok. A szűk portákon szoba – konyha - kamra beosztású vályogfalú, oromfalas, nyeregvetős nádfedezésű épületek állnak. Helyreállított és tájházként, emlékházként bemutatható épületek a Kis Jankó Bori u.12; 13; 21; 22; 34. valamint a Mogyoró köz 4; 19. és a Honvéd u. 5; 17.

A Mezőgazdasági Gépek Múzeumának gyűjteménye: a Magyarországon egyedülálló gyűjtemény alapjait Hajdu Ráfis János és felesége Bakos Mária vetette meg. 1979-ben közel félszáz erőgépet és félezer díszes kovácsoltvas munkát ajánlottak fel az államnak. Ma már a 2685m² alapterületű múzeumban mintegy 2600 db tárgy látható a környezetbe illő épületekben. Látványos kiállítások sorával, 100 esztendősnél is idősebb működő gépeivel olyan hangulatot áraszt, mint egy szabadtéri múzeum. A gyűjtemény törzsanyagát 160 gőzüzemű és robbanómotoros erőgép, 100 mezőgazdasági gép, 50 eszköz és számos gépalkatrész, kovácsoltvas tárgy alkotja.

Külön figyelmet érdemel a kiállítótérként használt mezőkövesdi porta, ahol a 19. századi tüzelősól és a 20. század eleji magtár és

kisebb ólak engednek betekintést a hagyományos paraszti gazdálkodás környezetébe.

üzelőszól: az istálló archaikus változata, a kétbeltelkes települések egyik sajátos építménye volt az állattartásra szolgáló kertben - a tüzelőeszköz révén télen is alkalmassá vált hosszabb emberi tartózkodásra.

Mezőcsát

Régi magyar község, neve Csát személynévből eredeztethető. Viszontagságos története a középkorba nyúlik vissza, amikor királyi birtok volt. Az első írásos emlék 1225-ből származik. Később Bors ispán kezébe került, majd halála után a borsmonostori apátságra szállt. Ekkor Mezőcsát két faluból állt: Szabadcsátból és Lakcsátból. A muhi csata után Csát megváltozott. A tatárjárás során a település elpusztult. Az 1330-as években újra említik. A török időkben az 1596-os mezőkeresztési csata után újra elnéptelenedett. 1686-ban a császári csapatok felégették.

Halmazfalva jellegét a város központja még ma is őrzi. Újjáépítése után sokat fejlődött, és ismét központ lett. 1698. szeptember 25-én I. Lipót két vásártartási jogot adott a mezővárosnak, a nemeseknek pedig vámszedő jogot. A kuruckori csatározásokat követő békés időszak fellendülést hozott a városnak. Kereskedelmi központ lett, egyre nőtt a kézműiparosok száma. A 18. század folyamán már megyegyűléseket is tartottak a városban. Az 1848/49-es szabadságharc után tovább fejlődött. Egy sor közigazgatási intézménynek adott helyet, 1883-tól járási székhely lett. 1906-ban megépült a Nyékládháza - Mezőcsát vasútvonal, ami Miskolccal kapcsolta össze. 1982-ben elveszítette a járási székhely rangját, és helyét több szerepkörben is Tiszaújváros vette át. A település ennek ellenére

dinamikusan fejlődik, 1991-től visszakapta régi városi rangját is.

Mátyás u.37: a vályogfalú épületet Nagy Tamás építette 1883-ban. Kialakításában téglából rakott boltíves, tornácos, kifestlukas, kontyolt nyeregvetős épület. Alaprajzában szoba-konyha, kisszoba-kamra kialakítású. Az építtető örökösei, Juhász László és felesége magántájházként üzemeltetik a lakóházat.

Zsinagóga: először 1814-es kimutatásban találkozunk zsidó betelepülőkkel a városban. A közösség gyarapodásának csúcsa a zsidó emancipáció idejére tehető. A betelepült családok új környezetükben is gyakorolták hitüket. A mai zsinagógának két elődje is létezett. Az első tűzvész áldozata lett, a második átalakítására a közösség létszámának növekedése miatt került sor, és ekkor építették föl a ma is álló zsinagógát 1880-ban. A mezőcsáti rabbik az egész ország szellemi életében iránymutatóak voltak. Legkiemelkedőbb Jakab Tannenbaum 1869-73 között gondozta a mezőcsáti gyülekezetet.

Kács

A legrégebb falvaink közé tartozik, Anonymus szerint a honfoglaláskor Árpád itt adott szállásbirtokot Ósádi (Öcsöd) vezérnek. Így fia, Örsúr nemzetsége a vidék (a történelmi Borsod vármegye) legrégebb birtokosa volt. Monostorát, amely valószínűleg a tatárjárás előtt épült, az oklevelek 1248-ban említik először. 1317 körül a kolostor pálos perjelséggé alakult át. A község határában emelkedő Vár-hegyoldalon föllelhető alapfalak föltételezhetően az Örsúr nemzetség XIII. századi várának maradványai. A vár további sorsáról nincsenek adatok. 1549-ben Serédi Gáspár és Balassa Zsigmond seregei földúlták Kácsot. A következő évtizedben a falut a török pusztította, rövid időre elnéptelenedett.

A település természeti környezete nemcsak szép, de különös értéke a hazánkban őshonosként csak itt élő magyar tölgy. A kácsi vízfő 14 meleg és langyos (14-24 C°) forrását ősidők óta használták.

Fürdő: A 14 hektár területű apátságot 1248-ban alapították, 1933-1934-ben építették át. A bencések a Kácsi - patak forrásánál épületet emeltek, ahol a langyos forrás vizével a területen található gyógyfüvekből gyógyvizet állítottak elő. A kétszintes fürdő épülete jelenleg is áll. Alagsorában található egy 4X4 méteres kismedence, melyet a padló alatti forrás táplál. A gyógyvízkivonatokat egy kb. 500 literes vörösréz üstben az ún. "Boszorkánykonyhában" állították elő, egy különálló épületben.

Vízimalom: A forrásokból táplálkozó, bővizű Kácsi - patak a XIII. században már vízimalmokat hajtott. A második világháború előtt Kácson még három vízimalom dolgozott, ma már csak egy van, az sem működik. A XVII.-XVIII. században épült vízimalom több generáción át a Bodnár, majd a Szalay molnároké volt. A gabonaőrő mellett fűrészmalomot és kendertörőt is hajtott a felülcsapós vízikerek segítségével. A bejárati ajtó szemöldökében lévő évszám 1880. Az 1986-os helyreállítás után részben a régi berendezési tárgyak kerültek vissza az épületbe.

Tibolddaróc

Bronzkori leletek tanúsága szerint a Kácsi-patak völgye már a történelem előtti időkben is lakott hely volt. A honfoglalás után az Örsúr nemzetségbeli Tibold volt a település birtokosa, innen származik a település nevének első tagja. A "daróc" szó jelentése már nehezen bizonyítható. Örsúr kabar nemzetségéhez csatlakozó, kaliz földművesek igyekeztek szőlőtermesztéssel és borkészítéssel kihasználni a kitűnő területi adottságokat.

A település már a XIV. században jelentős hely volt, lakói 1332-ben 16 garas egyházi tizedet

fizettek. A török hódoltság ideje alatt a falu Hatvanba adózott. A protestantizmus térhódítása nyomán Darócnak 1583-ban már önálló református egyháza volt. A török uralom vége felé népessége szétszóródott, így 1688-ban a községet pusztaként írják össze. A XVII. – XVIII. században népesítették be újra a völgyet. Tibolddaróc a jelenlegi formájában a betelepítést követően alakult ki.

Majtényi kúria: A 18. század végéről származó késő-barokk épület

Pin

cesor: A pincesor utcáiból földszintes és emeletes pincék nyílnak. A pincék jelentős részében még a múlt század közepén is barlanglakások voltak, amelyekben földműves családok laktak. Manapság az erózió által veszélyeztetett egy-két szobás, tufába vájt barlanglakások szép lassan borospincévé alakulnak. A pincékben a klasszikus boroshordók és hatalmas tartályok mellett még ma is megtalálhatók az oldalfalakba és a padlóba faragott, illetve fúrt nyílások. Több pince, így a megtekintett Dusza - pince érdekessége, hogy titkos gabonavermeket is ástak az aljára.

Tard

Már az ókorban lakott település volt, erről tanúskodnak a Tatárdombon talált régészeti leletek. A honfoglalás után a terület az Örsúr nemzetség birtokába került. Az Árpád – korban királyi tárnokok laktak, akárcsak a szomszédos, azóta elpusztult falut, Tárnokbálát, avagy Bálát. A falu első írott említése 1220 ból való, Thord néven fordul elő a Váradi regestrumban egy per kapcsán. A török hódoltság idején többször elpusztul, a 17. század végén, a török kiűzésével párhuzamosan települ be újra.

Béke u 57. tájház: Az üstökös tetejű ház építéstörténete a XVIII-XIX. század fordulójáig nyúlik vissza. Eredetileg szoba – konyha - kamra

alaprajzú épülethez később toldottak kamrát és istállót. Rakott falazatú, ágasfás-üstökös tetős, mestergerendás, nádfedelű épület. Az ún. *üstökös tetők* a nyeregtetők speciális változatát jelentették. Az ágasfás, szelemen fedélszéket a ház végénél, az ágasfába beépített konzolszerű tartóra helyezték, a szelemennek támasztott szarufa segítségével félkör vagy háromszög alakot alkotva meghosszabbították, mintegy előtornácul is szolgált, a ház esővédett környezetét erősen növelte. A tájházat 1981-ben nyitották meg.

Béke u 55. tájház: A XIX. század második felében épült vályogfalú, három osztatú oromfalas lakóépületet 1992-ben sikerült megszerezni tájháznak. A két múzeumi épület egyikében a helyi matyók viseletének, textíliáinak legszebb darabjait állították ki, a másikban az egykori használatnak megfelelően lakást rendezték be.

Szablyár Péter

A harmadik ENYE-m, avagy a Toldi szerelme után szabadon

ELSŐ ÉNEK

„Az idő akkoron szép folyással vala.” Ilosvai

1. Visszanéz a magyar, sóhajtva néz vissza.
Te dicső hajdankor! Fényes napjaidra;
Mert ENYE volt itt immár 36 esetben
Ha nem is ebben a szűk családi körben.
A lényeg az, itt vagyunk a harminchetediken
Ismerős arcok a noszvaji vidéken.
Műemlékvédők, végvári harcosok,
A régmúlt emlékét megvédő tudósok.

2. És a hallgatóság? Veteránok hada
Elvira Spanyolból, a táncrendek motorja,
Neety Skóciából, kinek mozgása s alakja
A Kaama Sutrát is eszembe juttatja.
S a legifjabb növendék, a kicsi Klárka,
Potenciális gyermek-urbanista,
Itt Noszvajon a jó levegő mellett
Szívhatta magába a műemlékvédelmet.

3. Nagy elődök után érkezünk Noszvajra
Hisz itt járt az MSZP apraja és nagyja.
Fekvőhelyünk immár egy műemlék dikó,
Mert hát ezen aludt a Lendvai Ildikó.
Frakció ülés volt, a'la De La Motta
Gyurcsány is itt hajtotta a fejét álomra.
A jó levegő reméljük rájuk is jól hatott,
A reform körül tovább nem verik a habot.

MÁSODIK ÉNEK

1. Elmentek s kezdődött a mi egyetemünk
A megnyitón könnyektől vöröslött a szemünk.
Aztán belecsaptunk rögtön a lecsóba
Elnökök sorjázta a hús előadóba.
Ikomosz, KÖH, és minden amit akarsz
Köszöntő szavakat követte sok malaszt
A gépről lekötetendő tájházak sorsáról
Mezős elnök urunk új teóriájáról.

2. Vita is volt persze, udvarias, szelíd
Mely rípsztjaival is jobb kedvemre derít
Volt bölcs és rendhagyó, a'la Ágostházi
Kedves, nagyapás, nyári egyetemi – kvázi.
Hallhattunk Segesdről elnökünk szájából
Szisi hőszigetelt bukó-ablakáról.
Inplantátumokról Hatvani Ádámtól
MAMÉG által mentett műemlék házakról.

3. Aztán irány Eger, ott is a Buttler-ház,
Melyet elnökünk szintenként magyaráz.
Majd utunk a Bikavér pincébe vezetett,
Ahol sok szöveg 's némi bor várta a sereget.

Volt ott tarja, kolbász, töpörtyű és sonka,
Sok vegetáriánusnak korgott is a gyomra.
Megittunk mi mindent: rozét és medinát,
Lenyelve hozzá a sok-sok borász dumát.

4. Életünk tengelye, ha ezt Te láthatnád!
Ő volt a titkárunk, doktor Dávid Árpád.
Humora savanykás, hisz felbűfögte többször
Ki is feküdt tőle, ki most hallá először.
Hogy fogyatékos elménk se szenvedjen
csorbát

Erre szolgált a két kiváló tolmács.
Prokai Rózsa és Bóta Csaba hangján
Szűnt meg az akadály két világnyelvet hallván.

5. A szombat is kemény volt, nem vidám
hétvége,
Örökzöld témáknak jártunk a végére.
Király utca és a pécsi Cella Septichora
Örsi Károly ápolta ősi filagóra.
A vasvári példa csak fényezte az imázst,
Megismerhettük Zágorhidi Roma Balázst.
Az I-re azután Kovács Dezső tette fel a pontot
Hollókó példáján a lelkünkbe rontott.

6. Rögtönzött brén-sztorming, pörgött is az
agyunk
Kénytelen-kelletlen ötleteket adtunk.
Hogy vigyék a turisták a szemétdombot haza
De préseljék is össze, ha túlságosan laza.
Reméljük, hogy Dezső ledoktorál ebből,
És egy-két millát szakít a nagy ötletekből.
Vacsora, s gyors lefekvés, holnap útra kelünk,
Bükkalja, s az Alföld mind úti-cél lesz nekünk!

HARMADIK ÉNEK

1. Buszunk tiszta luxus, légkondi és frizsder
Ha megszomjaztál, akár jöhet egy jó spriccer.
Első célpontunk a közeli Szokolya
Barlanglakásoktól híres lankás domboldala.
Dzsungelében utat tör jó Olajos Csabánk,
Az utat tévesztve majd' elveszté csatánk.
Adót nem fizetők közé keveredtünk,
Végül aztán mégis győzedelmeskedtünk.

2. Mezőkövesd – Hadas, mint egy
ékszerdoboz,
Mézeskalács huszár, ezért még kedvesed
megpofoz.
Mezőcsáton levelező viszony a gazdával,
Ki futva menekült előlünk családjával.
Fölfaltunk s megittunk mindent, mit
ránkhagyott,
Gondolom arcára a mosoly is ráfagyott,
Mikor hazatért, hagyva csapat papot,

Felmérve a kárt, mit csapatunk hagyott.

3. Ebéd következett az ábrányi határban
A Malomcsárda hús szaunázójában.
Finom volt az étel, benyeltük rendesen,
Csak Árpád vezérünk mosolygott csendesen.
Kácson mindenkit meglep az enyészet
Elhagyott fürdőház, denevér-tenyészet.
A külföldi vendégek magukban röhögnek,
Műemlékvédőink pirulva pöfögnek.

4. Tibolddaróc innen csak egy macskaugrás
Kastélylépcsőjén vár az újjgazdag mágnás.
Merdszóval érkezett, panasza végtelen,
Milliók röpködnek, mágnásunk védtelen.
Pincéjében folytatjuk a fásasztó utat,
Adomázó kedve néha messze mutat.
Kontrázó feleség, nagyreményű gyermek
Mind-mind részei az újjgazdag imidzsnek.

5. Tortúránk vége nem messzire, Tardon,
Hol Erzsí Nénéni várt ránk, s nála nem volt pardon
Menyasszonyt faragott a mi Nedvedovánkából
Sok-szoknya és fejdísz került rá a házból.
Hogy a Klára fara dús és ringó legyen,
Egy szárnyas betétet ültetett a' helyen.
Vőlegény is akadt, igaz, kissé nyeszlett
De felöltöztetve azért snájdig volt és tetszett.

EPILÓGUS

S ahogy mindennek, ennek is vége lett,
Ismeretünk bővült, s követi majd sok tett.
Hogy védhessük mindazt, ami még megmaradt,
S ebben aktív legyen e kiképzett kis csapat.
Jöhessünk jövőre, ezt tekintsek kérésnek,
S ne az Icomos kasszáján támadt újabb résznek!
Eposzom hossza biz'most már vagy egy méter
Egy évre elköszön Tóletek immár Szablyár Péter.

A SZERZŐK

AGGARWAL, NEETY (UK)

ÁGOSTHÁZI LÁSZLÓ DLA, építész, az ICOMOS Magyar Nemzeti Bizottság alelnöke (HU)

BAXTER, DAVID, építészettörténész, igazgató, Transylvania Trust (UK)

ČAMPBRAG NEBOJŠA (YU)

HATVANI ÁDÁM, építész (HU)

HEGEDŰS CSILLA, közgazdász, ügyvezető igazgató, Transylvania Trust (RO)

HEITER RÓBERT, műemlékfenntartó szaktechnikus, MAMÉG Alapítvány (HU)

KOVÁCS DEZSŐ, egyetemi docens, Szent István Egyetem, Gödöllő (HU)

Dr Kovács Erzsébet építész (HU)

DR. MÁTÉ ZSOLT, építész (HU)

MAXWELL, INGVAL, kutatási és oktatási igazgató, Historic Scotland (UK)

PROF. DR. MEZŐS TAMÁS, a Kulturális Örökségvédelmi Hivatal elnöke (HU)

DR. NAGY GERGELY, építész, az ICOMOS Magyar Nemzeti Bizottság elnöke (HU)

OLAJOS CSABA, építész (HU)

DR. ÖRSI KÁROLY, tájépítész, az ICOMOS Magyar Nemzeti Bizottság Történelmi kertek és kertművészeti együttesek szakbizottságának elnöke (HU)

PINTÉR-KOVÁCS KATALIN, építész, műszaki tanár (HU)

SARKADI ESZTER, művészettörténész, örökség menedzser, Sopianae Örökség Kht. (HU)

SZABLYÁR PÉTER, mérnök (HU)

TAHI TÓTH ILONA, építész, Kulturális Örökségvédelmi Hivatal (HU)

DR. VYORAL-TSCHAPKA, MARGARETE
építész, Denkmalforschung Institute (AT)

ZÁGORHIDI CZIGÁNY BALÁZS, igazgató, Vasvári Múzeum (HU)